Oikeustapauskokoelma

UNIONIN TUOMIOISTUIMEN TUOMIO (toinen jaosto)

8 päivänä toukokuuta 2025 *

Ennakkoratkaisupyyntö – Oikeudellinen yhteistyö rikosasioissa – Direktiivi (EU) 2016/1919 – Oikeusapu – Direktiivi 2013/48/EU – Oikeus käyttää oikeudellista avustajaa rikosoikeudellisissa menettelyissä – Menettelylliset takeet haavoittuvassa asemassa oleville henkilöille – Näiden henkilöiden haavoittuvuuden määrittäminen – Laillisuusolettaman puuttuminen – Välitön oikeusvaikutus – Epäillyn kuulustelu ilman oikeudellisen avustajan läsnäoloa – Sellaisten todisteiden hyväksyttävyys, jotka on saatu menettelyllisiä oikeuksia rikkoen

Asiassa C-530/23 [Barało] [i],

jossa on kyse SEUT 267 artiklaan perustuvasta ennakkoratkaisupyynnöstä, jonka Sąd Rejonowy w Włocławku (Włocławekin piirioikeus, Puola) on esittänyt 17.8.2023 tekemällään päätöksellä, joka on saapunut unionin tuomioistuimeen 17.8.2023, saadakseen ennakkoratkaisun rikosasiassa, jossa vastaajana on

K.P.

ja jossa asian käsittelyyn osallistuu

Prokurator Rejonowy we Włocławku,

UNIONIN TUOMIOISTUIN (toinen jaosto),

toimien kokoonpanossa: jaoston puheenjohtaja K. Jürimäe (esittelevä tuomari), presidentti K. Lenaerts, joka hoitaa toisen jaoston puheenjohtajan tehtäviä, sekä tuomarit M. Gavalec, Z. Csehi ja F. Schalin,

julkisasiamies: T. Ćapeta,

kirjaaja: A. Calot Escobar,

ottaen huomioon kirjallisessa käsittelyssä esitetyn,

ottaen huomioon huomautukset, jotka sille ovat esittäneet

– Prokurator Rejonowy we Włocławku, edustajanaan T. Rutkowska-Szmydyńska,

– Puolan hallitus, asiamiehenään B. Majczyna,

* Oikeudenkäyntikieli: puola.

[i] Tämän asian nimi on kuvitteellinen nimi. Se ei vastaa asian minkään asianosaisen todellista nimeä.

– Tšekin hallitus, asiamiehinään M. Smolek, T. Suchá ja J. Vláčil,

– Euroopan komissio, asiamiehinään J. Hottiaux ja M. Wasmeier,

kuultuaan julkisasiamiehen 14.11.2024 pidetyssä istunnossa esittämän ratkaisuehdotuksen,

on antanut seuraavan

tuomion

1 Ennakkoratkaisupyyntö koskee seuraavien määräysten ja säännösten tulkintaa:

– SEU 6 artiklan 1–3 kohta ja SEU 19 artiklan 1 kohdan toinen alakohta

– Euroopan unionin perusoikeuskirjan (jäljempänä perusoikeuskirja) 4 ja 47 artikla

– oikeusavusta rikosoikeudellisissa menettelyissä epäillyille ja syytetyille henkilöille ja eurooppalaista pidätysmääräystä koskevissa menettelyissä etsityille henkilöille 26.10.2016 annetun Euroopan parlamentin ja neuvoston direktiivin (EU) 2016/1919 (EUVL 2016, L 297, s. 1) 1 artiklan 2 kohta, 2 artiklan 1 kohdan b alakohta, 4 artiklan 5 kohta sekä 8 ja 9 artikla

– oikeudesta käyttää avustajaa rikosoikeudellisissa menettelyissä ja eurooppalaista pidätysmääräystä koskevissa menettelyissä sekä oikeudesta saada tieto vapaudenmenetyksestä ilmoitetuksi kolmannelle osapuolelle ja pitää vapaudenmenetyksen aikana yhteyttä kolmansiin henkilöihin ja konsuliviranomaisiin 22.10.2013 annetun Euroopan parlamentin ja neuvoston direktiivin 2013/48/EU (EUVL 2013, L 294, s. 1) 3 artiklan 2 kohdan a–c alakohta ja 3 kohdan a ja b alakohta

– haavoittuvassa asemassa olevia rikoksesta epäiltyjä ja syytettyjä koskevista menettelytakeista rikosoikeudellisissa menettelyissä 27.11.2013 annetun komission suosituksen (2013/C 378/02) (EUVL 2013, C 378, s. 8; jäljempänä komission suositus) 6, 7, 11 ja 13 kohta sekä

– unionin oikeuden ensisijaisuuden, tehokkuuden ja välittömän oikeusvaikutuksen periaatteet.

2 Tämä pyyntö on esitetty rikosasiassa, jossa K.P:tä syytetään yhtäältä huumausaineiden ja psykotrooppisten aineiden hallussapidosta ja toisaalta huumausaineiden vaikutuksen alaisena ajamisesta.

Asiaa koskevat oikeussäännöt

Kansainvälinen oikeus

3 Oikeusavun saatavuutta rikosoikeusjärjestelmissä koskevien Yhdistyneiden kansakuntien periaatteiden ja suuntaviivojen, jotka hyväksyttiin 20.12.2012 yleiskokouksen päätöslauselmalla 67/187, 23 ja 32 kohdassa todetaan seuraavaa:

”23. Poliisin, syyttäjien ja tuomareiden vastuulla on varmistaa, että heidän kuultavikseen saapuvat henkilöt, joilla ei ole varaa palkita asianajajaa ja/tai jotka ovat haavoittuvassa asemassa, saavat oikeusapua.

– –

32. On toteutettava erityistoimenpiteitä sen varmistamiseksi, että oikeusapu on tosiasiallisesti naisten, lasten ja ryhmien, joilla on erityistarpeita, erityisesti – mutta ei yksinomaan – – mielenterveyspotilaiden [ja] huumausaineiden käyttäjien, saatavilla – –. Näissä toimenpiteissä on otettava huomioon näiden ryhmien erityistarpeet, ja ne on mukautettava sukupuolen ja iän mukaan.”

Unionin oikeus

Direktiivi 2013/48

4 Direktiivin 2013/48 johdanto-osan 50 ja 51 perustelukappaleen sanamuoto on seuraava:

”(50) Jäsenvaltioiden olisi huolehdittava siitä, että arvioitaessa epäillyn tai syytetyn lausuntoja tai todisteita, joiden hankkimisessa on loukattu hänen oikeuttaan käyttää avustajaa, tai tapauksissa, joissa on poikettu tästä oikeudesta tämän direktiivin mukaisella päätöksellä, puolustuksen oikeuksia ja menettelyn oikeudenmukaisuutta kunnioitetaan. Tässä yhteydessä olisi otettava huomioon Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen oikeuskäytäntö, jossa on vahvistettu, että puolustuksen oikeuksia vahingoitetaan lähtökohtaisesti peruuttamattomasti, jos tuomion perusteena käytetään lausuntoja, jotka syytetty on antanut itseään vastaan poliisikuulustelussa ilman mahdollisuutta käyttää avustajaa. Tämän ei pitäisi vaikuttaa lausuntojen käyttöön muihin kansallisen lain nojalla hyväksyttäviin tarkoituksiin, kuten tarpeeseen toteuttaa kiireellisiä tutkintatoimia, jotta vältettäisiin muiden rikosten suorittaminen tai henkilöihin kohdistuvat vakavat haittavaikutukset, tai kiireelliseen tarpeeseen estää rikosoikeudellisten menettelyjen merkittävä vaarantuminen, kun avustajan hankkiminen tai tutkinnan viivyttäminen haittaisi peruuttamattomasti vakavaa rikosta koskevaa meneillään olevaa tutkintaa. Tämän ei pitäisi myöskään vaikuttaa todisteiden hyväksyttävyyttä koskeviin kansallisiin sääntöihin tai järjestelmiin, eikä tämä saisi estää jäsenvaltioita pitämästä voimassa järjestelmää, jossa kaikki olemassa olevat todisteet voidaan esittää tuomioistuimelle tai tuomarille arvioimatta tällaisten todisteiden hyväksyttävyyttä erikseen tai ennakolta.

(51) Velvollisuus huolehtia epäillyistä tai syytetyistä, jotka ovat mahdollisesti heikossa asemassa, on edellytys lainkäytön oikeudenmukaisuudelle. Syyttäjien, lainvalvontaviranomaisten ja oikeusviranomaisten olisi sen vuoksi helpotettava tällaisten henkilöiden osalta tässä direktiivissä säädettyjen oikeuksien käyttöä, esimerkiksi ottamalla huomioon mahdollisen haavoittuvuuden, joka vaikuttaa heidän kykyynsä käyttää oikeutta avustajaan ja saada tieto vapaudenmenetyksestä ilmoitetuksi kolmannelle osapuolelle, ja toteuttamalla asianmukaisia toimenpiteitä sen varmistamiseksi, että nämä oikeudet taataan."

5 Kyseisen direktiivin 2 artiklan, jonka otsikko on "Soveltamisala", 1 kohdassa säädetään seuraavaa:

"Tätä direktiiviä sovelletaan rikosoikeudellisissa menettelyissä epäiltyyn tai syytettyyn siitä lähtien, kun jäsenvaltion toimivaltaiset viranomaiset ovat antaneet hänelle joko virallisella ilmoituksella tai muulla tavoin tiedon siitä, että häntä epäillään tai syytetään rikoksesta, ja riippumatta siitä, onko hän menettänyt vapautensa. Sitä sovelletaan siihen saakka kunnes kyseinen menettely on saatettu päätökseen, mikä tarkoittaa sen kysymyksen lopullista ratkaisemista, onko epäilty tai syytetty tehnyt rikoksen, sekä tarvittaessa tuomion antamista ja muutoksenhaun ratkaisemista."

6 Kyseisen direktiivin 3 artiklassa, jonka otsikko on "Oikeus käyttää avustajaa rikosoikeudellisissa menettelyissä", säädetään seuraavaa:

"1. Jäsenvaltioiden on huolehdittava siitä, että epäillyllä ja syytetyllä on oikeus käyttää avustajaa sellaisena ajankohtana ja sellaisella tavalla, että hän voi käytännössä ja tehokkaasti käyttää puolustautumisoikeuksiaan.

2. Epäillyllä tai syytetyllä on oikeus käyttää avustajaa ilman aiheetonta viivästystä. Epäillyllä tai syytetyllä on joka tapauksessa oikeus käyttää avustajaa mistä hyvänsä seuraavasta ajankohdasta alkaen, sen mukaan mikä niistä on aikaisin:

a) ennen kuin poliisi tai muu lainvalvonta- tai oikeusviranomainen kuulustelee häntä;

b) tutkinta- tai muiden toimivaltaisten viranomaisten suorittaessa tutkintatoimia tai muita todisteiden keräämistoimia 3 kohdan c alakohdan mukaisesti;

c) ilman aiheetonta viivästystä vapaudenmenetyksen jälkeen;

d) hyvissä ajoin ennen rikosasioissa toimivaltaiseen tuomioistuimeen kutsutun epäillyn tai syytetyn kuulemista kyseisessä tuomioistuimessa.

3. Oikeus käyttää avustajaa tarkoittaa seuraavaa:

a) jäsenvaltioiden on huolehdittava, että epäillyllä tai syytetyllä on oikeus tavata yksityisesti avustajaa, joka edustaa häntä, ja pitää yhteyttä tämän kanssa, myös ennen poliisin tai muun lainvalvonta- tai oikeusviranomaisen suorittamaa kuulustelua;

b) jäsenvaltioiden on huolehdittava, että epäillyllä tai syytetyllä on oikeus siihen, että hänen avustajansa on läsnä ja osallistuu tosiasiallisesti hänen kuulusteluunsa. Tällaiseen osallistumiseen olisi sovellettava kansallisen lainsäädännön mukaisia menettelyjä, edellyttäen, että kyseiset menettelyt eivät rajoita kyseessä olevan oikeuden tosiasiallista käyttöä ja olennaista tarkoitusta. Kun avustaja osallistuu kuulusteluun, osallistuminen on kirjattava asianomaisen jäsenvaltion lainsäädännön mukaista kirjaamismenettelyä käyttäen;

– –”

7 Kyseisen direktiivin 12 artiklassa, jonka otsikko on ”Oikeussuojakeinot”, säädetään seuraavaa:

”1. Jäsenvaltioiden on huolehdittava siitä, että rikosoikeudellisissa menettelyissä epäillyllä tai syytetyllä sekä eurooppalaista pidätysmääräystä koskevissa menettelyissä etsityllä on käytössään kansallisen lainsäädännön mukaiset tehokkaat oikeussuojakeinot, jos tämän direktiivin mukaisia oikeuksia loukataan.

2. Jäsenvaltioiden on huolehdittava siitä, että rikosoikeudellisissa menettelyissä arvioitaessa epäillyn tai syytetyn lausumia tai todisteita, joiden hankkimisessa on loukattu hänen oikeuttaan käyttää avustajaa, tai poikettu tästä oikeudesta 3 artiklan 6 kohdan mukaisesti tehdyllä päätöksellä, oikeutta puolustukseen ja oikeudenkäynnin oikeudenmukaisuutta kunnioitetaan, sanotun kuitenkaan rajoittamatta todisteiden hyväksyttävyyttä koskevia kansallisia sääntöjä ja järjestelmiä.”

8 Direktiivin 2013/48 13 artikla kuuluu seuraavasti:

”Jäsenvaltioiden on huolehdittava siitä, että haavoittuvassa asemassa olevien epäiltyjen ja syytettyjen erityistarpeet otetaan huomioon tätä direktiiviä sovellettaessa.”

Direktiivi 2016/1919

9 Direktiivin 2016/1919 johdanto-osan 1, 3, 4, 6, 17–19, 23 ja 24 perustelukappaleessa todetaan seuraavaa:

”(1) Tämän direktiivin tarkoituksena on varmistaa, että oikeus käyttää avustajaa [direktiivissä 2013/48] säädetyllä tavalla toteutuu siten, että jäsenvaltion varoista maksettavan avustajan apua annetaan rikosoikeudellisissa menettelyissä epäillyille tai syytetyille henkilöille ja etsityille henkilöille – –

– –

(3) [Perusoikeuskirjan] 47 artiklan kolmannessa kohdassa – – määrätään oikeudesta oikeusapuun rikosoikeudellisissa menettelyissä [kyseisestä määräyksestä] johtuvien edellytysten mukaisesti. – –

(4) [Euroopan unionin] neuvosto hyväksyi 30 päivänä marraskuuta 2009 päätöslauselman etenemissuunnitelmasta epäiltyjen tai syytettyjen henkilöiden prosessuaalisten oikeuksien vahvistamiseksi rikosoikeudellisissa menettelyissä [(EUVL 2009, C 295, s. 1)], jäljempänä ’etenemissuunnitelma’. Etenemissuunnitelmassa esitetään seuraavia oikeuksia koskevien toimenpiteiden hyväksymistä vaiheittain: oikeus kääntämiseen ja tulkkaukseen (toimenpide A), oikeus tietojen saamiseen oikeuksista ja syytteistä (toimenpide B), oikeus oikeudelliseen neuvontaan ja oikeusapuun (toimenpide C), oikeus pitää yhteyttä sukulaisiin, työnantajiin ja konsuliviranomaisiin (toimenpide D) sekä haavoittuvassa asemassa olevien epäiltyjen tai syytettyjen henkilöiden oikeus erityisiin suojatoimiin (toimenpide E).

– –

(6) Tähän mennessä on hyväksytty viisi prosessuaalisia oikeuksia rikosoikeudellisissa menettelyissä käsittelevää säädöstä, nimittäin [oikeudesta tulkkaukseen ja käännöksiin rikosoikeudellisissa menettelyissä 20.10.2010 annettu Euroopan parlamentin ja neuvoston direktiivi 2010/64/EU (EUVL 2010, L 280, s. 1), tiedonsaantioikeudesta rikosoikeudellisissa menettelyissä 22.5.2012 annettu Euroopan parlamentin ja neuvoston direktiivi 2012/13/EU (EUVL 2012, L 142, s. 1), direktiivi 2013/48, eräiden syyttömyysolettamaan liittyvien näkökohtien ja läsnäoloa oikeudenkäynnissä koskevan oikeuden lujittamisesta rikosoikeudellisissa menettelyissä 9.3.2016 annettu Euroopan parlamentin ja neuvoston direktiivi (EU) 2016/343 (EUVL 2016, L 65, s. 1) ja rikoksesta epäiltyjä tai syytettyjä lapsia koskevista menettelytakeista rikosoikeudellisissa menettelyissä 11.5.2016 annettu Euroopan parlamentin ja neuvoston direktiivi (EU) 2016/800 (EUVL 2016, L 132, s. 1)].

– –

(17) [Roomassa 4.11.1950 allekirjoitetun ihmisoikeuksien ja perusvapauksien suojaamiseksi tehdyn yleissopimuksen (jäljempänä Euroopan ihmisoikeussopimus)] 6 artiklan 3 kohdan c alakohdan mukaisesti epäiltyjen ja syytettyjen henkilöiden, jotka eivät pysty itse maksamaan avustajan avusta, on voitava saada oikeusapua, jos oikeudenmukaisuus niin vaatii. Tämän vähimmäissäännön mukaan jäsenvaltiot voivat soveltaa tarveharkintaa, aiheellisuusharkintaa tai molempia. Tällaisen harkinnan soveltaminen ei saisi rajoittaa perusoikeuskirjassa ja Euroopan ihmisoikeussopimuksessa turvattuja oikeuksia ja menettelytakeita, sellaisina kuin unionin tuomioistuin tai Euroopan ihmisoikeustuomioistuin niitä tulkitsevat, eikä poiketa niistä.

(18) Jäsenvaltioiden olisi säädettävä oikeusavun antamista koskevista käytännön järjestelyistä. Näissä järjestelyissä voitaisiin määrätä, että oikeusapua annetaan epäillyn, syytetyn henkilön tai etsityn henkilön hakemuksesta. Kun otetaan huomioon erityisesti haavoittuvassa asemassa olevien henkilöiden erityistarpeet, tällainen hakemus ei kuitenkaan saisi olla oikeusavun antamisen olennainen edellytys.

(19) Toimivaltaisten viranomaisten olisi annettava oikeusapua ilman aiheetonta viivästystä ja viimeistään ennen poliisin, toisen lainvalvontaviranomaisen tai oikeusviranomaisen suorittamia kuulusteluja tai ennen tässä direktiivissä tarkoitettujen yksittäisten tutkintatoimien tai todisteiden keräämistoimien toteuttamista. Jos toimivaltaiset viranomaiset eivät tähän pysty, niiden olisi vähintään annettava hätäluonteista oikeusapua tai ensivaiheen oikeusapua ennen tällaisten kuulustelujen tai tutkintatoimien tai todisteiden keräämistoimien suorittamista.

– –

(23) Jäsenvaltioiden olisi tätä direktiiviä täytäntöön pannessaan varmistettava, että perusoikeuskirjassa ja Euroopan ihmisoikeussopimuksessa taattua perusoikeutta oikeusapuun kunnioitetaan. Näin toimiessaan niiden olisi noudatettava oikeusavun saatavuutta rikosoikeusjärjestelmissä koskevia Yhdistyneiden kansakuntien periaatteita ja suuntaviivoja.

(24) Toimivaltaisen viranomaisen olisi ilman aiheetonta viivästystä päätettävä oikeusavun antamisesta tai antamatta jättämisestä, sanotun kuitenkaan rajoittamatta avustajan pakollista läsnäoloa koskevien kansallisten säännösten soveltamista. Toimivaltaisen viranomaisen olisi oltava riippumaton viranomainen, joka on toimivaltainen tekemään

oikeusavun antamista koskevia päätöksiä, tai tuomioistuin, joka voi toimia myös yhden tuomarin kokoonpanossa. Kiireellisissä tilanteissa kuitenkin myös poliisin ja syyttäjän olisi voitava osallistua päätöksentekoon väliaikaisesti, jos se on tarpeen oikeusavun antamiseksi ajoissa.”

10 Kyseisen direktiivin 1 artiklassa, jonka otsikko on ”Kohde”, säädetään seuraavaa:

”1. Tässä direktiivissä vahvistetaan yhteiset vähimmäissäännöt, jotka koskevat seuraavien henkilöiden oikeutta oikeusapuun:

a) rikosoikeudellisissa menettelyissä epäillyt ja syytetyt henkilöt; – –

– –

2. Tämä direktiivi täydentää direktiivejä [2013/48] ja [2016/800]. Minkään tässä direktiivissä ei saa tulkita rajoittavan kyseisissä direktiiveissä säädettyjä oikeuksia.”

11 Direktiivin 2016/1919 2 artiklan, jonka otsikko on ”Soveltamisala”, 1 ja 2 kohdassa säädetään seuraavaa:

”1. Tätä direktiiviä sovelletaan rikosoikeudellisissa menettelyissä epäiltyihin ja syytettyihin henkilöihin, joilla on oikeus käyttää avustajaa direktiivin [2013/48] mukaisesti ja;

a) jotka ovat menettäneet vapautensa;

b) joiden on unionin tai kansallisen lainsäädännön mukaisesti käytettävä avustajan apua; tai

c) joiden on oltava tai jotka saavat olla läsnä jonkin tutkintatoimen tai todisteiden keräämistoimen aikana, joihin kuuluvat ainakin seuraavat:
   i) ryhmätunnistukset:
   ii) vastakkainkuulustelut;
   iii) rikospaikan rekonstruoinnit.

2. Direktiiviä sovelletaan myös etsittyihin henkilöihin, jotka on pidätetty täytäntöönpanojäsenvaltiossa ja joilla on oikeus käyttää avustajaa direktiivin [2013/48] mukaisesti.”

12 Direktiivin 2016/1919 4 artiklassa, jonka otsikko on ”Oikeusapu rikosoikeudellisissa menettelyissä”, säädetään seuraavaa:

”1. Jäsenvaltioiden on varmistettava, että epäillyillä ja syytetyillä henkilöillä, jotka eivät pysty itse maksamaan avustajan avusta, on oikeus saada oikeusapua, jos oikeuden toteutuminen sitä edellyttää.

2. Jäsenvaltiot voivat soveltaa tarveharkintaa, aiheellisuusharkintaa tai molempia sen arvioimiseksi, onko oikeusapua annettava 1 kohdan mukaisesti.

– –

5. Jäsenvaltioiden on huolehdittava siitä, että oikeusapua annetaan ilman aiheetonta viivästystä ja viimeistään ennen poliisin, toisen lainvalvontaviranomaisen tai oikeusviranomaisen suorittamia kuulusteluja tai ennen 2 artiklan 1 kohdan c alakohdassa tarkoitettujen tutkintatoimien tai todisteiden keräämistoimien toteuttamista.

– –”

13 Kyseisen direktiivin 8 artiklan, jonka otsikko ”Oikeussuojakeinot”, sanamuoto on seuraava:

”Jäsenvaltioiden on huolehdittava siitä, että epäillyillä, syytetyillä henkilöillä ja etsityillä henkilöillä on kansallisen lainsäädännön nojalla käytössään tehokkaat oikeussuojakeinot tilanteissa, joissa heidän tämän direktiivin mukaisia oikeuksiaan loukataan.”

14 Mainitun direktiivin 9 artiklassa, jonka otsikko on ”Haavoittuvassa asemassa olevat henkilöt”, säädetään seuraavaa:

”Jäsenvaltioiden on huolehdittava siitä, että haavoittuvassa asemassa olevien epäiltyjen, syytettyjen henkilöiden ja etsittyjen henkilöiden erityistarpeet otetaan huomioon tätä direktiiviä täytäntöön pantaessa.”

15 Saman direktiivin 11 artiklassa, jonka otsikko on ”Suojan tason säilyttäminen”, säädetään seuraavaa:

”Tämän direktiivin säännösten ei ole katsottava rajoittavan perusoikeuskirjassa, Euroopan ihmisoikeussopimuksessa tai muissa asiaa koskevissa kansainvälisen oikeuden määräyksissä tai minkään jäsenvaltion oikeudessa turvattuja oikeuksia tai menettelyllisiä takeita eikä poikkeavan niistä, jos nämä tarjoavat tätä direktiiviä korkeatasoisemman suojan.”

Komission suositus

16 Komission suosituksen johdanto-osan 1, 6, 7, 11 ja 13 perustelukappaleessa todetaan seuraavaa:

”(1) Tällä suosituksella on tarkoitus kannustaa jäsenvaltioita vahvistamaan kaikkien sellaisten epäiltyjen ja syytettyjen prosessuaalisia oikeuksia, jotka eivät ikänsä, psyykkisen tai fyysisen tilansa tai vammansa vuoksi pysty ymmärtämään rikosoikeudellista menettelyä ja osallistumaan siihen tehokkaasti, jäljempänä ’haavoittuvassa asemassa olevat’.

– –

(6) On tärkeää, että rikosoikeudellisissa menettelyissä epäiltyjen ja syytettyjen haavoittuvuus havaitaan ja tunnustetaan nopeasti. Tätä varten poliisi-, lainvalvonta- tai oikeusviranomaisten olisi tehtävä alustava arviointi. Toimivaltaisten viranomaisten olisi myös voitava pyytää riippumatonta asiantuntijaa selvittämään, kuinka haavoittuvassa asemassa henkilö on, mitkä ovat hänen tarpeensa ja ovatko jo toteutetut tai suunnitellut henkilöä koskevat toimenpiteet asianmukaisia.

(7) Epäillyllä tai syytetyllä tai tämän avustajalla olisi oltava oikeus kansallisen lainsäädännön mukaisesti riitauttaa arviointi, joka koskee henkilön mahdollista haavoittuvuutta rikosoikeudellisessa menettelyssä, erityisesti, jos se huomattavasti estää tai rajoittaa henkilön perusoikeuksien toteutumista. Kyseiseen oikeuteen ei sisälly jäsenvaltioiden velvollisuutta säätää erityisestä muutoksenhakumenettelystä, erillisestä mekanismista tai valitusmenettelystä, jossa kyseinen laiminlyönti tai kieltäytyminen voidaan riitauttaa.

– –

(11) Henkilöt, jotka ovat erityisen haavoittuvassa asemassa, eivät pysty seuraamaan ja ymmärtämään rikosoikeudellisia menettelyjä. Jotta voidaan varmistaa, että heidän oikeutensa oikeudenmukaiseen oikeudenkäyntiin toteutuvat, heidän ei pitäisi voida luopua oikeudestaan avustajaan.

– –

(13) Haavoittuvassa asemassa olevat eivät aina pysty ymmärtämään niiden poliisikuulustelujen sisältöä, joihin he joutuvat. Kuulustelun sisällön mahdollisen kiistämisen ja sen seurauksena kuulustelun tarpeettoman toistamisen välttämiseksi nämä kuulustelut olisi tallennettava audiovisuaalisin keinoin.”

17 Kyseisen suosituksen 4 kohta sisältyy suosituksen 2 jaksoon, jonka otsikko on ”Haavoittuvassa asemassa olevien oikeudet”. Kyseisessä 4 kohdassa todetaan seuraavaa:

”Haavoittuvassa asemassa olevien haavoittuvuus olisi havaittava ja tunnustettava nopeasti. Jäsenvaltioiden olisi varmistettava, että kaikki toimivaltaiset viranomaiset voivat turvautua riippumattoman asiantuntijan tekemään lääkärintarkastukseen haavoittuvassa asemassa olevien henkilöiden havaitsemiseksi sekä heidän haavoittuvuutensa asteen ja heidän tarpeidensa määrittämiseksi. Tämä asiantuntija voi antaa perustellun lausunnon haavoittuvassa asemassa olevaa henkilöä koskevien, jo toteutettujen tai suunniteltujen toimenpiteiden asianmukaisuudesta.”

18 Mainitun suosituksen 3 jaksossa, jonka otsikko on ”Haavoittuvassa asemassa olevien oikeudet”, on kymmenen osaa, joista neljän otsikko on ”Syrjimättömyys”, ”Haavoittuvuusolettama”, ”Oikeus käyttää oikeudellista avustajaa” ja ”Kuulustelujen tallentaminen”. Suosituksen 6 kohdassa, joka sisältyy ensimmäiseen näistä neljästä osasta, todetaan seuraavaa:

”Haavoittuvassa asemassa oleville myönnettyjä prosessuaalisia oikeuksia olisi kunnioitettava koko rikosoikeudellisen menettelyn ajan ottaen huomioon heidän haavoittuvuutensa luonne ja aste.”

19 Komission suosituksen osassa, jonka otsikko on ”Haavoittuvuusolettama”, olevassa 7 kohdassa todetaan seuraavaa:

”Jäsenvaltioiden olisi otettava käyttöön haavoittuvuusolettama, joka koskisi erityisesti henkilöitä, joilla on vakava psyykkinen, älyllinen tai fyysinen vajavuus, aistivamma, mielisairaus tai kognitiivinen häiriö, joka estää heitä ymmärtämästä menettelyä ja osallistumasta siihen tehokkaasti.”

20 Kyseisen suosituksen 11 kohdassa, joka kuuluu osaan, jonka otsikko on ”Oikeus käyttää oikeudellista avustajaa”, todetaan seuraavaa:

”Jos haavoittuvassa asemassa oleva ei kykene ymmärtämään ja seuraamaan menettelyä, hänen ei pitäisi voida luopua [direktiivin 2013/48] mukaisesta oikeudesta käyttää oikeudellista avustajaa.”

21 Mainitun suosituksen 13 kohdassa, joka kuuluu osaan, jonka otsikko on ”Kuulustelujen tallentaminen”, todetaan seuraavaa:

”Haavoittuvassa asemassa olevien mahdollinen kuulusteleminen esitutkintavaiheessa olisi tallennettava audiovisuaalisessa muodossa.”

Puolan oikeus

22 6.6.1997 annetun rikosprosessilain (ustawa – Kodeks postępowania karnego; Dz. U. 2022, järjestysnumero 1375), sellaisena kuin sitä sovelletaan pääasian rikosoikeudenkäynnissä (jäljempänä rikosprosessilaki), 6 §:n mukaan syytetyllä henkilöllä on puolustautumisoikeudet, mukaan lukien oikeus käyttää oikeudellista avustajaa. Hänelle on ilmoitettava tästä oikeudesta.

23 Rikosprosessilain 79 §:n 1 momentissa säädetään, että rikosoikeudellisessa menettelyssä syytetyllä on oltava oikeudellinen avustaja, jos on perusteltua syytä epäillä, että häneltä puuttui teon aikana kyky ymmärtää kyseisen teon merkitys tai kyky säädellä käyttäytymistään tai jos tämä kyky oli olennaisesti heikentynyt (3 kohta), ja jos on perusteltua syytä epäillä, ettei hän mielenterveydellisen tilansa vuoksi kykene osallistumaan menettelyyn tai puolustautumaan itsenäisesti ja kohtuullisella tavalla (4 kohta). Rikosprosessilain 79 §:n 3 momentissa säädetään lisäksi, että muun muassa kyseisen 79 §:n 1 momentissa tarkoitetuissa tapauksissa oikeudellisen avustajan on oltava läsnä istunnossa ja kuulemisissa, joihin syytetyn on osallistuttava.

24 Rikosprosessilain 168a §:n mukaan todistetta ei voida jättää huomiotta pelkästään sillä perusteella, että se on hankittu rikoslain 1 §:n 1 momentissa tarkoitetulla tavalla menettelysääntöjen tai lain vastaisesti, paitsi jos viranomainen on hankkinut tämän todisteen murhan, pahoinpitelyn tai vapaudenriiston johdosta virantoimituksen yhteydessä.

25 Rikosprosessilain 300 § koskee epäillyn tiedonsaantioikeutta. Tässä yhteydessä epäillylle on ennen ensimmäistä kuulustelua ilmoitettava hänen oikeudestaan tulla kuulluksi, hänen oikeudestaan vaieta tai kieltäytyä vastaamasta kysymyksiin, syytteen sisällöstä ja sen muutoksista, hänen oikeudestaan esittää pyyntöjä esitutkinta- tai tutkintavelvollisuuksien täyttämiseksi, hänen oikeudestaan avustajaan, mukaan lukien hänen oikeudestaan pyytää avustajan nimeämistä viran puolesta tietyissä tilanteissa, joista hänelle on ilmoitettava, hänen oikeudestaan tutustua rikostutkinnan lopulliseen asiakirja-aineistoon ja rikosprosessilain 301 §:ssä säädetyistä oikeuksista sekä rikosprosessilain 74 §:ssä säädetyistä velvollisuuksista ja seurauksista. Epäillyn on saatava nämä tiedot kirjallisesti, ja hänen on vahvistettava vastaanottaneensa ne allekirjoittamalla ilmoitusasiakirjan vastaanottovahvistus.

26 Rikosprosessilain 301 §:n mukaan epäiltyä kuullaan nimetyn avustajan läsnä ollessa. Viimeksi mainitun poissaolo ei estä kuulustelun suorittamista.

27 Rikosprosessilain 344a §:n mukaan asiaa käsittelevä tuomioistuin palauttaa asian syyttäjälle tutkinnan täydentämiseksi, jos asiakirja-aineistossa on merkittäviä puutteita menettelyssä, erityisesti todisteiden tutkimisen tarpeen osalta, ja jos kyseisellä tuomioistuimella on

huomattavia vaikeuksia toteuttaa tarvittavat toimet. Kun kyseinen tuomioistuin palauttaa asian syyttäjälle, se täsmentää, mihin tutkinnan täydentämisessä on suuntauduttava, ja jos tarpeen, mitkä asianmukaiset toimenpiteet on toteutettava. Asianosaiset voivat hakea muutosta tähän määräykseen.

Pääasia ja ennakkoratkaisukysymykset

28 Sąd Rejonowy we Włocławkussa (Włocławekin piirioikeus, Puola), joka on nyt käsiteltävässä asiassa ennakkoratkaisua pyytänyt tuomioistuin, on vireillä rikosoikeudenkäynti K.P:tä vastaan.

29 Ennakkoratkaisua pyytäneen tuomioistuimen antamien tietojen mukaan rikosoikeudellinen menettely on pantu vireille seuraavassa asiayhteydessä. Poliisit saivat 22.7.2022 ilmoituksen yhteentörmäyksestä, jossa oli osallisina kaksi ajoneuvoa, ja he pysäyttivät K.P:n. Hän oli ajoneuvonsa ulkopuolella, hermostunut ja puhui sekavasti ja epäjohdonmukaisesti.

30 Poliisit pyysivät häntä luovuttamaan heille kaikki hänen hallussaan olevat mahdollisesti kielletyt esineet. K.P. luovutti muovipussit, jotka sisälsivät valkoista jauhetta ja kuivattua vihreää ainetta. Nämä aineet takavarikoitiin ja tunnistettiin myöhemmin mahdollisesti amfetamiiniksi ja marihuanaksi.

31 Kiinnioton jälkeen K.P. pidätettiin ja vietiin sairaalaan, jossa otettiin verinäyte sen selvittämiseksi, oliko hän käyttänyt huumausaineita. Häntä syytettiin huumausaineen ja psykotrooppisen aineen hallussapidosta.

32 K.P:lle ilmoitettiin hänen oikeudestaan saada käyttää hänen valitsemaansa oikeudellista avustajaa ja hänen oikeudestaan saada viran puolesta nimetty oikeudellinen avustaja, jos hän ei taloudellisen tilanteensa vuoksi voi valita tällaista itse. Hänelle ilmoitettiin myös hänen oikeudestaan tulla kuulluksi, hänen oikeudestaan vaieta sekä hänen oikeudestaan kieltäytyä vastaamasta kysymyksiin. Kuulustelupöytäkirjaan sisältyy poliisin merkintä, jonka mukaan ”[K.P.] on ilmoitustensa mukaan mieleltään terve, hän ei ole eikä ole ollut psykiatrisessa, lääkinnällisessä eikä neurologisessa hoidossa”.

33 K.P. ei luopunut oikeudestaan käyttää oikeudellista avustajaa mutta ei myöskään pyytänyt saada ottaa yhteyttä tällaiseen avustajaan. Ei ollut mitään todistetta siitä, että poliisi on tutkinut K.P:n määrittääkseen, oliko tämä kuulustelunsa aikana sellaisten tuotteiden tai aineiden vaikutuksen alaisena, jotka muuttivat hänen arvostelukykyään tai hänen kykyään muistaa asioita, tai oliko tämä huumaavien aineiden vaikutuksen alaisena.

34 K.P:n hallussa olleista ja takavarikoiduista aineista sekä hänestä sairaalassa otetuista verinäytteistä tehtiin tieteellinen asiantuntijalausunto. Näissä näytteissä esiintyneen amfetamiinipitoisuuden perusteella pääteltiin, että K.P. oli verinäytteen ottohetkellä ”sellaisen huumausaineen vaikutuksen alaisena, jolla on samanlainen vaikutus kuin alkoholilla”. Hänelle laadittiin siten 7.8.2022 syyte ajoneuvon kuljettamisesta sellaisen huumausaineen vaikutuksen alaisena, jolla on samanlainen vaikutus kuin alkoholilla.

35 Syytekirjelmä toimitettiin 14.10.2022 sen sairaalan psykiatriseen yksikköön, jossa K.P. oli. Häntä kuultiin ilman oikeudellisen avustajan läsnäoloa, eikä syyttäjä myöskään pyytänyt, että oikeudellinen avustaja nimettäisiin viran puolesta avustamaan häntä. Hänen kuulemistaan ei myöskään tallennettu audiovisuaalisesti.

36 Ennen tätä kuulemista K.P:tä aiemmin hoitanut psykiatri oli ilmoittanut 22.8.2022 omassa kuulemistilaisuudessaan, että K.P:n psyykkinen tila eli hänen psyykkisen sairautensa oireiden vakavuus esti tämän osallistumisen rikosoikeudelliseen menettelyyn liittyviin toimiin, ja tämä tila saattoi jatkua vähintään useita viikkoja. Lisäksi K.P:n potilasasiakirjoista, jotka toimitettiin syyttäjälle tämän pyynnöstä 23.9.2022, ilmenee, että asianomainen henkilö oli oleskellut useita kertoja psykiatrisessa sairaalassa 30.6.2021–22.7.2022 skitsofrenian ja skitsoaffektiivisten häiriöiden hoitamiseksi. Niistä ilmenee myös, että hänellä oli alun perin diagnosoitu psyykkinen häiriö ja huumausaineiden ja psykoaktiivisten aineiden vuorottaisen käytön aiheuttama häiriö sekä psykoottinen mielenterveyshäiriö.

37 Syytekirjelmä saatettiin 15.12.2022 ennakkoratkaisua pyytäneen tuomioistuimen käsiteltäväksi.

38 Kyseinen tuomioistuin päätti 28.2.2023 rikosprosessilain 344a §:n 1 momentin nojalla palauttaa asian syyttäjäviranomaiselle lisätutkintaa varten, jotta K.P:tä kuulusteltaisiin oikeudellisen avustajan läsnä ollessa ja jotta saataisiin psykiatrinen asiantuntijalausunto K.P:n mielenterveydestä rikoksen tekohetkellä ja häntä vastaan aloitetun rikosoikeudellisen menettelyn aikana.

39 Sąd Okręgowy we Włocławku (Włocławekin alueellinen tuomioistuin, Puola) kuitenkin kumosi kyseisen ratkaisun syyttäjäviranomaisen valituksen johdosta. Asia palautettiin ennakkoratkaisua pyytäneelle tuomioistuimelle jatkokäsittelyä varten.

40 Ennakkoratkaisua pyytänyt tuomioistuin toteaa tässä yhteydessä todenneensa muun muassa, että tutkintamenettelyn aikana ei ole tehty yksilöllistä arviointia sen selvittämiseksi, oliko K.P. haavoittuvassa tilanteessa, joka edellyttää oikeudellisen avustajan nimeämistä viran puolesta, Sen mukaan ei ole myöskään todettu, salliiko hänen mielenterveytensä oikeudenkäyntiin osallistumisen tai hänen puolustuksensa varmistamisen riippumattomasti ja järkevästi.

41 Ennakkoratkaisua pyytänyt tuomioistuin päättelee näistä toteamuksista, että K.P:ltä on näin ollen evätty yhtäältä vähimmäissuoja, johon hänellä olisi direktiivin 2016/1919 nojalla oikeus epäiltynä ja mahdollisesti haavoittuvassa asemassa olevana henkilönä, ja toisaalta oikeudet, joihin kaikki epäillyt voivat vedota direktiivien 2012/13 ja 2013/48 nojalla. Kyse on pääasiallisesti oletetusti haavoittuvassa asemassa olevien henkilöiden oikeudesta oikeudelliseen avustajaan sekä heidän oikeudestaan saada oikeusapua, kun heitä epäillään rikoksesta.

42 Ennakkoratkaisua pyytäneen tuomioistuimen mukaan tämä johtuu siitä, että näitä direktiivejä ei ole saatettu asianmukaisesti ja täysimääräisesti osaksi kansallista oikeusjärjestystä ja että komission suositusta ei ole pantu täytäntöön Puolan oikeusjärjestyksessä. Ensiksi on siis selvitettävä, täyttävätkö edellä mainittujen direktiivien merkitykselliset säännökset välittömän oikeusvaikutuksen edellytykset.

43 Ennakkoratkaisua pyytänyt tuomioistuin toteaa lisäksi, että voimassa olevat rikosprosessuaaliset säännöt eivät tarjoa riittävän täsmällisiä ratkaisuja, joilla taattaisiin jokaiselle direktiivien 2013/48 ja 2016/1919 soveltamisalaan kuuluvalle henkilölle kaikki näissä direktiiveissä säädetyt oikeudet, kuten välitön oikeus käyttää oikeudellista avustajaa, oikeus käyttää oikeudellista avustajaa oikeudenkäyntiä edeltävän vaiheen mahdollisimman varhaisessa vaiheessa tai oikeus siihen, että kyseessä olevan henkilön tarpeet tunnistetaan viipymättä ennen kuin häntä kuullaan epäiltynä. Koska ennakkoratkaisua pyytänyt tuomioistuin ei voi tulkita näitä sääntöjä unionin oikeuden

mukaisesti, se tiedustelee toiseksi, onko kansallisten tuomioistuinten lisäksi myös laajemmin kaikkien kansallisten viranomaisten, joiden tehtävänä on valvoa lain soveltamista, jätettävä soveltamatta kyseisiä sääntöjä.

44 Ennakkoratkaisua pyytänyt tuomioistuin toteaa ennakkoratkaisupyynnössään kolmanneksi, että se pyrkii ”ottamaan käyttöön tehokkaan oikeussuojakeinon”, jolla voidaan poistaa niiden oikeuksien loukkaamisen vaikutukset, jotka epäillyllä olisi pitänyt olla direktiivin 2016/1919 mukaisesti menettelyn aikaisemmissa vaiheissa. Se viittaa tässä tarkoituksessa kyseisen direktiivin 8 artiklaan ja direktiivin 2013/48 12 artiklaan sekä Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen oikeuskäytäntöön.

45 Neljänneksi ennakkoratkaisua pyytänyt tuomioistuin pohtii sellaisen epäillyn tai syytetyn tilannetta, joka on todettu haavoittuvassa asemassa olevaksi henkilöksi, jolle on direktiivin 2016/1919 mukaisesti annettava oikeusapua viipymättä. Kyseinen tuomioistuin pohtii, ovatko syyttäjän kaltaiset kansalliset viranomaiset, jotka osallistuvat rikosoikeudenkäyntiä edeltävään vaiheeseen ja johtavat sitä, velvollisia varmistamaan kyseisen direktiivin mukaisen tehokkaan oikeussuojan silloin, kun kyseessä olevasta rikoksesta voi seurata vapaudenmenetyksen käsittävä rangaistus. Unionin oikeuden tehokas soveltaminen edellyttää paitsi tuomioistuinten myös syytetoimista vastaavien viranomaisten riippumattomuutta ja puolueettomuutta asioissa, joilla on liittymäkohta unionin oikeuteen.

46 Tässä tilanteessa Sąd Rejonowy w Włocławku on päättänyt lykätä asian käsittelyä ja esittää unionin tuomioistuimelle seuraavat ennakkoratkaisukysymykset:

”1) Onko [direktiivin 2016/1919] 2 artiklan 1 kohdan b alakohtaa sekä 4 artiklan 5 kohtaa ja 9 artiklaa, luettuina yhdessä saman direktiivin johdanto-osan 18, 19, 24 ja 27 perustelukappaleen kanssa, luettuina yhdessä [direktiivin 2013/48] 3 artiklan 2 kohdan a ja [b] alakohdan sekä 3 artiklan 3 kohdan a alakohdan kanssa, sellaisena kuin se on tulkittuna [komission suosituksen 6, 7, 11 ja 13 kohdan] valossa, tulkittava siten, että niissä otetaan käyttöön välittömän oikeusvaikutuksen omaava ja ehdoton sääntö, jonka mukaan haavoittuvassa asemassa olevan henkilön kuulustelua ilman oikeudellisen avustajan läsnäoloa ei voida hyväksyä tilanteessa, jossa on olemassa objektiivisiin tosiseikkoihin perustuvat edellytykset oikeusavun antamiselle, kun samalla esitutkintaviranomainen jättää antamatta viran puolesta (myös hätäluonteista tai ensivaiheen) oikeusapua ilman aiheetonta viivästystä ja ennen kuin poliisi, toinen lainvalvontaviranomainen tai oikeusviranomainen kuulustelee kyseistä henkilöä (haavoittuvassa asemassa olevaa henkilöä in concreto) tai ennen yksittäisten tutkintatoimien tai todisteiden keräämistoimien toteuttamista?

2) Onko [direktiivin 2016/1919] 2 artiklan 1 kohdan b alakohtaa ja 4 artiklan 5 kohtaa sekä 9 artiklaa yhdessä saman direktiivin johdanto-osan 18, 19, 24 ja 27 perustelukappaleen kanssa, luettuina yhdessä [kyseisen direktiivin] 1 artiklan 2 kohdan kanssa, sellaisena kuin se on tulkittuna [komission suosituksen 6, 7, 11 ja 13 kohdan] valossa, tulkittava siten, että [i)] mahdollisen haavoittuvuuden havaitsemisen ja tunnustamisen laiminlyönti siitä huolimatta, että on olemassa tosiseikkoihin perustuvat edellytykset haavoittuvuuden tunnistamiselle ilman viivästystä, ja [ii)] se, ettei arviointia henkilön mahdollisesta haavoittuvuudesta voida riitauttaa eikä hänelle ilman aiheetonta viivästystä anneta oikeudellista avustajaa viran puolesta, ei ole missään tapauksessa sallittua silloin, kun epäillään sellaista rikosta, josta voi seurata vankeusrangaistus, ja että olosuhteet, joiden vuoksi haavoittuvuuden tunnistaminen

ja oikeudellisen avustajan antaminen viran puolesta on laiminlyöty, on nimenomaisesti mainittava lähtökohtaisesti valituskelpoisessa päätöksessä, jonka nojalla kuulustelu suoritetaan ilman oikeudellista avustajaa?

3) Onko [direktiivin 2016/1919] 2 artiklan 1 kohdan b alakohtaa ja 4 artiklan 5 kohtaa sekä 9 artiklaa yhdessä saman direktiivin johdanto-osan 18, 19, 24 ja 27 perustelukappaleen kanssa, luettuina yhdessä kyseisen direktiivin 1 artiklan 2 kohdan kanssa, sellaisena kuin se on tulkittuna [komission suosituksen 6, 7, 11 ja 13 kohdan] valossa, tulkittava siten, että jos jäsenvaltio laiminlyö haavoittuvuusolettaman käyttöönoton rikosoikeudellisissa menettelyissä, tätä on tulkittava niin, että se estää epäiltyä käyttämästä niitä takeita, jotka annetaan [direktiivin 2016/1919] 9 artiklassa, sellaisena kuin se on tulkittuna [komission suosituksen 11 kohdan] valossa, ja näin ollen oikeusviranomaiset ovat tällaisessa tilanteessa velvollisia soveltamaan direktiivin säännöksiä suoraan?

4) Jos vähintään yhteen [kolmesta ensimmäisestä] kysymyksestä vastataan myöntävästi: onko molempien direktiivien edellä mainittuja säännöksiä tulkittava siten, että ne ovat esteenä sellaisille kansallisille säännöksille kuin
   a) rikosprosessilain 301 §:n toinen virke, jonka mukaan epäiltyä kuulustellaan nimetyn oikeudellisen avustajan läsnä ollessa ainoastaan epäillyn pyynnöstä, eikä avustajan saapumatta jääminen epäillyn kuulusteluun estä kuulustelua
   b) rikosprosessilain 79 §:n 1 momentin 3 ja 4 kohta, joiden mukaan rikosoikeudellisessa menettelyssä syytetyllä (epäillyllä) on oltava oikeudellinen avustaja, jos on perusteltua epäillä, että häneltä puuttui teon aikana kyky ymmärtää kyseisen teon merkitys tai säädellä käyttäytymistään tai jos tämä kyky oli olennaisesti heikentynyt, ja jos on perusteltua epäillä, ettei hän mielenterveydellisen tilansa vuoksi kykene osallistumaan menettelyyn tai puolustautumaan itsenäisesti ja kohtuullisella tavalla?

5) Onko [direktiivin 2013/48] 3 artiklan 2 kohdan a alakohtaa, luettuna yhdessä saman direktiivin 3 artiklan 3 kohdan b alakohdan kanssa, sekä unionin oikeuden ensisijaisuuden ja direktiivien välittömän oikeusvaikutuksen periaatetta tulkittava siten, että ne velvoittavat esitutkintaviranomaiset, tuomioistuimet ja muut valtion viranomaiset jättämään soveltamatta [neljännessä kysymyksessä] mainitun kaltaisia [kyseisen] direktiivin vastaisia kansallisia säännöksiä ja näin ollen – täytäntöönpanolle asetetun määräajan päätyttyä – korvaamaan kansalliset säännökset edellä mainituilla suoraan sovellettavilla [kyseisen] direktiivin säännöksillä?

6) Onko [direktiivin 2016/1919] 2 artiklan 1 kohdan b alakohtaa ja 4 artiklan 5 kohtaa sekä 9 artiklaa ja sen johdanto-osan 19, 24 ja 27 perustelukappaletta tulkittava siten, että jos ei ole tehty oikeusavun viran puolesta antamista koskevaa päätöstä tai on laiminlyöty oikeusavun antamista viran puolesta henkilölle, joka on haavoittuvassa asemassa tai jota koskee [komission suosituksen 7 kohdassa] tarkoitettu haavoittuvuusolettama, ja kun poliisi tai muu lainvalvontaviranomainen on seuraavaksi suorittanut tutkintatoimia, joihin tämä henkilö on osallistunut, mukaan lukien toimia, joita ei voida toistaa tuomioistuimessa, kansallisella tuomioistuimella, jossa rikosoikeudellinen menettely on vireillä, sekä kaikilla muilla rikosoikeudelliseen menettelyyn osallistuvilla lainvalvontaviranomaisilla (eli esitutkintaviranomaisilla) on velvollisuus jättää soveltamatta [neljännessä kysymyksessä] mainitun kaltaisia [kyseisen] direktiivin vastaisia kansallisia säännöksiä ja näin ollen – täytäntöönpanolle asetetun määräajan päätyttyä – korvata kansalliset säännökset edellä

mainituilla suoraan sovellettavilla direktiivin säännöksillä, vaikka tämä henkilö on sen jälkeen, kun tutkintatoimet on saatettu päätökseen ja yleinen syyttäjä on toimittanut haastehakemuksen tuomioistuimeen, nimennyt itse valitsemansa oikeudellisen avustajan?

7) Onko [direktiivin 2016/1919] 2 artiklan 1 kohdan b alakohtaa ja 4 artiklan 5 kohtaa sekä 9 artiklaa ja sen johdanto-osan 19, 24 ja 27 perustelukappaletta, luettuina yhdessä [kyseisen direktiivin] 1 artiklan 2 kohdan kanssa, sellaisena kuin se on tulkittuna [komission suosituksen 6, 7, 11 ja 13 kohdan] valossa, tulkittava siten, että jäsenvaltion on varmistettava, että epäillyn haavoittuvuus havaitaan ja tunnustetaan viipymättä ja että epäillyille ja syytetyille, joita koskee haavoittuvuusolettama tai jotka ovat haavoittuvassa asemassa, annetaan rikosoikeudellisessa menettelyssä viran puolesta oikeusapua, joka on luonteeltaan pakollista myös tilanteessa, jossa toimivaltainen viranomainen on jättänyt pyytämättä riippumatonta asiantuntijaa selvittämään, kuinka haavoittuvassa asemassa henkilö on, mitkä ovat hänen tarpeensa ja ovatko kaikki jo toteutetut tai suunnitellut henkilöä koskevat toimenpiteet asianmukaisia, kunnes riippumaton asiantuntija on tehnyt asianmukaisen arvioinnin?

8) Jos [seitsemänteen kysymykseen] vastataan myöntävästi: onko edellä mainittuja direktiivin [2016/1919] ja komission suosituksen säännöksiä tulkittava siten, että ne ovat esteenä sellaisille kansallisille säännöksille kuin rikosprosessilain 79 §:n 1 momentin 3 ja 4 kohta, joiden mukaan rikosoikeudellisessa menettelyssä syytetyllä on oltava oikeudellinen avustaja vain, jos on perusteltua epäillä, että häneltä puuttui teon aikana kyky ymmärtää kyseisen teon merkitys tai säädellä käyttäytymistään tai jos tämä kyky oli olennaisesti heikentynyt, ja jos on perusteltua epäillä, ettei hän mielenterveydellisen tilansa vuoksi kykene osallistumaan menettelyyn tai puolustautumaan itsenäisesti ja kohtuullisella tavalla?

9) Onko [direktiivin 2016/1919] 2 artiklan 1 kohdan b alakohtaa ja 4 artiklan 5 kohtaa sekä 9 artiklaa ja sen johdanto-osan 19, 24 ja 27 perustelukappaletta, luettuina yhdessä kyseisen direktiivin 1 artiklan 2 kohdan kanssa, sellaisena kuin se on tulkittuna [komission suosituksen 6, 7, 11 ja 13 kohdan] valossa, sekä haavoittuvuusolettaman periaatetta tulkittava siten, että toimivaltaisten viranomaisten (syyttäjäviranomaisen, poliisin) on viimeistään ennen poliisin tai muun toimivaltaisen viranomaisen toimittamaa ensimmäistä kuulustelua viipymättä suoritettava toimenpiteitä epäillyn mahdollisen haavoittuvuuden havaitsemiseksi ja tunnustamiseksi rikosoikeudellisessa menettelyssä sekä varmistettava, että hänelle annetaan oikeusapua tai hätäluonteista (ensivaiheen) oikeusapua, ja lykättävä kuulustelua siihen asti, kunnes epäillylle annetaan oikeusapua viran puolesta tai hätäluonteista (ensivaiheen) oikeusapua?

10) Jos [yhdeksänteen kysymykseen] vastataan myöntävästi: onko [direktiivin 2016/1919] 2 artiklan 1 kohdan b alakohtaa ja 4 artiklan 5 kohtaa sekä 9 artiklaa ja sen johdanto-osan 19, 24 ja 27 perustelukappaletta, luettuina yhdessä kyseisen direktiivin 1 artiklan 2 kohdan kanssa ja sellaisina kuin ne ovat tarkasteluina [komission suosituksen 6, 7, 11 ja 13 kohdan] valossa, tulkittava siten, että niissä velvoitetaan jäsenvaltiot täsmentämään kansallisessa lainsäädännössään perusteet ja kriteerit, joiden nojalla voidaan poiketa siitä, että rikosoikeudellisessa menettelyssä havaitaan ja tunnustetaan viipymättä epäillyn mahdollinen haavoittuvuus ja hänelle annetaan oikeusapua tai hätäluonteista (ensivaiheen) oikeusapua, ja tällaisten poikkeusten olisi oltava oikeasuhteisia ja ajallisesti rajoitettuja eivätkä ne saisi vaarantaa menettelyn yleistä oikeudenmukaisuutta, minkä lisäksi

niistä olisi annettava väliaikaisen poikkeuksen sallimista koskeva menettelyllinen päätös, joka lähtökohtaisesti antaisi asianosaiselle oikeuden vaatia kyseisen päätöksen saattamista tuomioistuimen arvioitavaksi?

11) Onko SEU 19 artiklan 1 kohdan toista alakohtaa ja [perusoikeuskirjan] 47 artiklaa, luettuina yhdessä [direktiivin 2013/48] 3 artiklan 2 kohdan a alakohdan ja 3 artiklan 3 kohdan a ja b alakohdan kanssa, luettuina yhdessä [direktiivin 2016/1919] 1 artiklan 2 kohdan ja johdanto-osan 27 perustelukappaleen kanssa sekä yhdessä [direktiivin 2016/1919] 8 artiklan kanssa, tulkittava siten, että jos toimivaltainen viranomainen on päätöksensä syitä täsmentämättä jättänyt antamatta viran puolesta oikeusapua henkilölle, jota koskee ([komission suosituksen 7 ja 11 kohdassa] tarkoitettu) haavoittuvuusolettama ja/tai joka on haavoittuvassa asemassa, tällaisella henkilöllä on oikeus tehokkaaseen oikeussuojakeinoon, jollaisena on pidettävä rikosprosessilain 344a §:ssä tarkoitettua kansallista prosessioikeudellista instituutiota, joka määrää palauttamaan asian syyttäjälle, jotta
    a) esitutkintaviranomainen voi toteuttaa rikosoikeudellisessa menettelyssä toimenpiteitä epäillyn haavoittuvuuden havaitsemiseksi ja tunnustamiseksi
    b) epäilty voi neuvotella oikeudellisen avustajan kanssa ennen kuulustelun aloittamista
    c) epäiltyä voidaan kuulustella oikeudellisen avustajan läsnä ollessa ja kuulustelu voidaan tallentaa audiovisuaalisesti
    d) oikeudellinen avustaja voi tutustua menettelyasiakirjoihin ja haavoittuvassa asemassa oleva henkilö ja hänelle viran puolesta annettu tai epäillyn itsensä nimeämä asianajaja voivat esittää mahdollista todistusaineistoa?

12) Onko [perusoikeuskirjan] 4 artiklaa, SEU 6 artiklan 1 ja 2 kohtaa sekä SEU 6 artiklan 3 kohtaa, luettuina yhdessä [Euroopan ihmisoikeussopimuksen] – – 3 artiklan kanssa sekä [komission suosituksen 7 kohdassa] tarkoitetun haavoittuvuusolettaman kanssa, tulkittava siten, että poliisin tai muun tutkintatoimien toteuttamiseen valtuutetun henkilön suorittama epäillyn kuulustelu, joka tapahtuu psykiatrisen sairaalan olosuhteissa – ottamatta huomioon epävarmuustilaa – ja erityisen rajoitetun sananvapauden ja henkisen puolustuskyvyttömyyden olosuhteissa sekä ilman asianajajaa, on epäinhimillistä kohtelua, joka aiheuttaa siten tällaisen kuulustelun pätemättömyyden, koska kyseisellä menettelytoimella rikotaan unionin perusoikeuksia?

13) Jos [12. kysymykseen] vastataan myöntävästi: onko säännöksiä, joihin 12. kysymyksessä viitataan, tulkittava siten, että kansallisella tuomioistuimella, jossa on vireillä rikosoikeudellinen menettely, joka kuuluu [direktiivin 2016/1919], luettuna yhdessä [komission suosituksen] 7 kohdan kanssa, soveltamisalaan ja [direktiivin 2013/48] soveltamisalaan, sekä kaikilla muilla rikosoikeudelliseen menettelyyn osallistuvilla menettelytoimia toteuttavilla viranomaisilla on oikeus (tai velvollisuus) jättää soveltamatta direktiivin [2016/1919] vastaisia kansallisia säännöksiä, erityisesti rikosprosessilain 168a §:ää, ja näin ollen – täytäntöönpanolle asetetun määräajan päätyttyä – korvata kansalliset säännökset edellä mainituilla suoraan sovellettavilla direktiivin säännöksillä, vaikka tällainen henkilö on sen jälkeen, kun tutkintatoimet on saatettu päätökseen ja yleinen syyttäjä on toimittanut haastehakemuksen tuomioistuimeen, nimennyt itse valitsemansa oikeudellisen avustajan?

14) Onko [direktiivin 2016/1919] 2 artiklan 1 kohdan b alakohtaa ja 4 artiklan 5 kohtaa sekä 9 artiklaa sekä sen johdanto-osan 19, 24, ja 27 perustelukappaletta, luettuina yhdessä [direktiivin 2013/48] 3 artiklan 2 kohdan a, b ja c alakohdan sekä 3 artiklan 3 kohdan b alakohdan kanssa, ja yhdessä SEU 19 artiklan 1 kohdan toisen kappaleen kanssa, sekä

unionin oikeuden tehokkuusperiaatetta tulkittava siten, että syyttäjä on rikosasian esitutkintavaiheessa velvoitettu toimimaan kunnioittaen täysimääräisesti direktiivissä 2016/1919 esitettyjä vaatimuksia, joilla on välitön oikeusvaikutus, ja siten varmistamaan, että mainittujen direktiivien nojalla suojattu epäilty tai syytetty saa menettelyssä tehokasta oikeussuojaa mistä hyvänsä seuraavasta ajankohdasta alkaen, sen mukaan mikä niistä on aikaisin:

a) ennen kuin poliisi tai muu lainvalvonta- tai oikeusviranomainen kuulustelee häntä
b) tutkinta- tai muiden toimivaltaisten viranomaisten suorittaessa tutkintatoimia tai muita todisteiden keräämistoimia [direktiivin 2013/48] 3 artiklan 3 kohdan c alakohdan mukaisesti
c) ilman aiheetonta viivästystä vapaudenmenetyksen (mikä tarkoittaa myös oleskelua psykiatrisessa sairaalassa) jälkeen, ja syyttäjän on tarvittaessa jätettävä huomioimatta mahdolliset ylemmänasteisten syyttäjien määräykset, jos hän on vakuuttunut siitä, että niiden noudattaminen heikentäisi sellaisen epäillyn tehokasta suojaa, jota koskee haavoittuvuusolettama, mukaan lukien hänen oikeuttaan oikeudenmukaiseen oikeudenkäyntiin tai muuta oikeutta, josta säädetään direktiivissä 2016/1919 yhdessä direktiivin 2013/48 kanssa?

15) Jos [14. kysymykseen] vastataan myöntävästi: onko SEU 19 artiklan 1 kohdan toista alakohtaa, jossa määritellään tehokkaan oikeussuojan periaate, luettuna yhdessä SEU 2 artiklan kanssa, erityisesti yhdessä oikeusvaltioperiaatteen kanssa, sellaisena kuin sitä on tulkittu unionin tuomioistuimen oikeuskäytännössä (tuomio 27.5.2019, OG ja PI (Lyypekin ja Zwickaun yleisen syyttäjän virasto), C-508/18 ja C-82/19 PPU, EU:C:2019:456), ja SEU 19 artiklan 1 kohdan toisessa alakohdassa ja [perusoikeuskirjan] 47 artiklassa vahvistettua oikeuslaitoksen riippumattomuuden periaatetta, sellaisena kuin sitä on tulkittu unionin tuomioistuimen oikeuskäytännössä (tuomio 27.2.2018, Associação Sindical dos Juízes Portugueses, C-64/16, EU:C:2018:117), tulkittava siten, että sen mahdollisuuden takia, että valtakunnansyyttäjä tai ylemmänasteiset syyttäjät voivat antaa alemmanasteisille syyttäjille sitovia määräyksiä, jotka velvoittavat heitä olemaan soveltamatta suoraan sovellettavia unionin oikeussääntöjä tai vaikeuttavat näiden sääntöjen soveltamista, nämä periaatteet ovat esteenä sellaiselle kansalliselle lainsäädännölle, jonka mukaan syyttäjälaitos on riippuvainen toimeenpanoelimestä eli oikeusministeristä, ja esteenä sellaiselle kansalliselle sääntelylle, joka rajoittaa syyttäjälaitoksen riippumattomuutta unionin oikeuden soveltamisalalla, erityisesti syyttäjälaitoksesta 28.1.2016 annetun lain (prawo o prokuraturze; Dz. U. 2016, järjestysnumero 176; sellaisena kuin se on muutettuna) 1 §:n 2 momentille, 3 §:n 1 momentin 1 ja 3 kohdalle ja 7 §:n 1–6 ja 8 momentille sekä 13 §:n 1 ja 2 momentille, joiden sisällöstä ilmenee, että oikeusministeri, joka on samalla valtakunnansyyttäjä ja syyttäjälaitoksen korkein viranhaltija, voi antaa alemmanasteisia syyttäjiä sitovia määräyksiä myös unionin oikeuden suoran soveltamisen rajoittamiseksi tai vaikeuttamiseksi?”

Asian käsittelyn vaiheet unionin tuomioistuimessa

47 Ennakkoratkaisua pyytänyt tuomioistuin on pyytänyt unionin tuomioistuinta käsittelemään ennakkoratkaisupyynnön unionin tuomioistuimen työjärjestyksen 105 artiklan 1 kohdan mukaisessa nopeutetussa menettelyssä. Unionin tuomioistuimen presidentti päätti 8.11.2023 antamallaan määräyksellä Barało (C-530/23, EU:C:2023:927) esittelevää tuomaria ja julkisasiamiestä kuultuaan hylätä tämän pyynnön.

Ennakkoratkaisukysymysten tarkastelu

48 Ennakkoratkaisua pyytäneen tuomioistuimen esittämät kysymykset koskevat lähinnä direktiivien 2013/48 ja 2016/1919 useiden säännösten tulkintaa. Näillä kysymyksillä ennakkoratkaisua pyytänyt tuomioistuin pyrkii lähinnä määrittämään oikeudellisen avustajan käyttämistä koskevan oikeuden ja haavoittuvassa asemassa olevan henkilön oikeusapua koskevan oikeuden ulottuvuuden.

49 Kysymykset, jotka liittyvät useisiin unionin oikeuden käsitteisiin ja erilaisiin menettelyllisiin näkökohtiin, kuten direktiivien 2013/48 ja 2016/1919 tiettyjen säännösten välittömän oikeusvaikutuksen määrittämiseen tai mahdolliseen velvollisuuteen ottaa käyttöön oikeussuojakeinoja, joita näissä direktiiveissä edellytetään, täydentävät kuitenkin ennakkoratkaisupyynnön pääkohdetta ja ne ovat päällekkäisiä eri ennakkoratkaisukysymysten sanamuodon kanssa.

50 Kun otetaan huomioon tapa, jolla kaikki nämä kysymykset niveltyvät toisiinsa, on ensiksi tutkittava yhdessä 1.–10., 13. ja 14. kysymys siltä osin kuin ne koskevat haavoittuvassa asemassa olevan henkilön oikeutta käyttää oikeudellista avustajaa ja hänen oikeuttaan oikeusapuun sekä seurauksia, joita aiheutuu siitä, että kansallinen lainsäädäntö ei mahdollisesti ole direktiiveistä 2013/48 ja 2016/1919 johtuvien velvoitteiden mukaista, toiseksi 2. 10. ja 11. kysymys siltä osin kuin ne koskevat tehokasta oikeussuojakeinoa koskevaa vaatimusta näissä direktiiveissä säädettyjen oikeuksien loukkaamisen varalta ja todisteiden hyväksyttävyyttä, kolmanneksi 12. kysymys ja neljänneksi 15. kysymys.

1.–10., 13. ja 14. kysymys siltä osin kuin ne koskevat haavoittuvassa asemassa olevan henkilön oikeutta käyttää oikeudellista avustajaa ja hänen oikeuttaan saada oikeusapua sekä seurauksia, joita aiheutuu siitä, että kansallinen lainsäädäntö on mahdollisesti ristiriidassa direktiiveistä 2013/48 ja 2016/1919 johtuvien velvoitteiden kanssa

51 Ennakkoratkaisua pyytänyt tuomioistuin tiedustelee kysymyksillään 1–10, 13 ja 14 lähinnä, onko direktiivin 2016/1919 1 artiklan 2 kohtaa, 2 artiklan 1 kohdan b alakohtaa, 4 artiklan 5 kohtaa ja 9 artiklaa, luettuina yhdessä direktiivin 2013/48 3 artiklan 2 kohdan a–c alakohdan sekä 3 artiklan 3 kohdan a ja b alakohdan kanssa, tulkittava siten, että jäsenvaltioilla on velvollisuus yhtäältä varmistaa, että syytetyn tai epäillyn haavoittuvuus havaitaan ja tunnustetaan ennen kuin kyseistä henkilöä tai epäiltyä kuullaan rikosoikeudellisessa menettelyssä tai ennen kuin häntä koskevia erityisiä tutkintatoimia tai todisteiden keräämistoimia toteutetaan, ja toisaalta taata näiden henkilöiden mahdollisuus käyttää oikeudellista avustajaa ja saada oikeusapua kyseistä menettelyä varten.

52 Näillä kysymyksillään ennakkoratkaisua pyytänyt tuomioistuin pureutuu useisiin kysymyksiin, joita on tutkittava peräkkäin. Aluksi on määritettävä direktiivien 2013/48 ja 2016/1919 soveltamisalat ja niiden keskinäinen suhde. Tämän jälkeen on arvioitava oikeudellisen avustajan käyttämistä koskevan oikeuden ja haavoittuvassa asemassa olevan henkilön oikeusavun saamista koskevan oikeuden ulottuvuutta. Jotta kyseiselle tuomioistuimelle voidaan antaa kattava vastaus, on tarkasteltava seurauksia, joita aiheutuu siitä, että kansallinen lainsäädäntö ei mahdollisesti ole direktiiveissä 2013/48 ja 2016/1919 asetettujen velvoitteiden mukainen.

Direktiivien 2013/48 ja 2016/1919 soveltamisalat ja niiden keskinäinen suhde

53 Direktiivin 2016/1919 1 artiklan 2 kohdasta ilmenee nimenomaisesti, että se täydentää direktiiviä 2013/48, koska oikeus oikeusapuun liittyy oikeudellisen avustajan käyttämistä koskevan oikeuden käyttämiseen. Direktiivin 2016/1919 2 artiklan 1 kohdan a–c alakohdassa säädetään lisäksi, että direktiiviä sovelletaan rikosoikeudellisissa menettelyissä epäiltyihin ja syytettyihin henkilöihin, joilla on oikeus käyttää oikeudellista avustajaa direktiivin 2013/48 mukaisesti ja jotka ovat menettäneet vapautensa taikka joiden on unionin tai kansallisen lainsäädännön mukaisesti käytettävä oikeudellisen avustajan apua taikka joiden on oltava tai jotka saavat olla läsnä jonkin tutkintatoimen tai todisteiden keräämistoimen aikana.

54 Direktiivin 2013/48 3 artiklan 2 kohdan a–d alakohdassa säädetään, että rikosoikeudellisissa menettelyissä epäillyllä tai syytetyllä on oikeus käyttää oikeudellista avustajaa joka tapauksessa neljässä tapauksessa. Heille on siten taattava tämä oikeus ensinnäkin ennen kuin poliisi tai muu lainvalvonta- tai oikeusviranomainen kuulustelee heitä, toiseksi ennen kuin suoritetaan tutkintatoimia tai muita todisteiden keräämistoimia, kolmanneksi ilman aiheetonta viivästystä vapaudenmenetyksen jälkeen ja neljänneksi hyvissä ajoin ennen heidän kuulemistaan toimivaltaisessa tuomioistuimessa.

55 Näistä eri säännöksistä ilmenee siis, että direktiivin 2013/48 3 artiklan 2 kohdan a–d alakohdassa lueteltujen tapahtumien ilmenemiseen perustuu paitsi oikeus käyttää oikeudellista avustajaa myös samanaikaisesti direktiivin 2016/1919 sovellettavuus ja siinä säädetty oikeus oikeusapuun.

56 Tämä näillä kahdella direktiivillä taatun suojan samanaikaisuus ilmenee myös direktiivin 2016/1919 4 artiklan 5 kohdasta, jonka mukaan jäsenvaltioiden on huolehdittava siitä, että oikeusapua annetaan ilman aiheetonta viivästystä ja viimeistään ennen poliisin, toisen lainvalvontaviranomaisen tai oikeusviranomaisen suorittamia kuulusteluja tai ennen kyseisen direktiivin 2 artiklan 1 kohdan c alakohdassa tarkoitettujen tutkintatoimien tai todisteiden keräämistoimien toteuttamista.

57 Oikeusavun varhaisen myöntämisen tärkeys vahvistetaan kyseisen direktiivin johdanto-osan 24 perustelukappaleessa. Siitä ilmenee, että kiireellisissä tilanteissa tämän avun myöntämismenettelyssä poliisin ja syyttäjän olisi voitava osallistua päätöksentekoon väliaikaisesti, jos se osoittautuu tarpeelliseksi kyseisen avun antamiseksi ajoissa.

58 Direktiivin 2016/1919 4 artiklan 5 kohdalla pannaan siten täytäntöön kyseisen direktiivin tavoite, joka on, kuten sen johdanto-osan ensimmäisessä perustelukappaleessa todetaan, sen varmistaminen, että taataan oikeus käyttää oikeudellista avustajaa direktiivissä 2013/48 säädetyllä tavalla siten, että jäsenvaltion varoista maksettavan oikeudellisen avustajan apua annetaan rikosoikeudellisissa menettelyissä epäillyille tai syytetyille henkilöille.

59 Oikeus käyttää oikeudellista avustajaa on nimittäin perusperiaate, jonka avulla epäillyt ja syytetyt voivat käytännössä ja tehokkaasti käyttää puolustautumisoikeuksiaan. Tämän vuoksi kyseisillä epäillyillä ja kyseisillä henkilöillä on oikeus käyttää oikeudellista avustajaa ilman aiheetonta viivästystä ja joka tapauksessa minkä hyvänsä direktiivin 2013/48 3 artiklan 2 kohdan a–d alakohdassa mainitun neljän tapahtuman ajankohdasta alkaen sen mukaan, mikä niistä on aikaisin; yksi niistä on poliisin suorittama kuulustelu (ks. vastaavasti tuomio 14.5.2024, Stachev, C-15/24 PPU, EU:C:2024:399, 47 ja 48 kohta). Tästä seuraa, että jotta tämä avustaminen olisi tehokasta, oikeusavun itsessään on tapahduttava menettelyn varhaisessa vaiheessa (ks. analogisesti tuomio 19.9.2019, Rayonna prokuratura Lom, C-467/18, EU:C:2019:765, 50 kohta).

Oikeudellisen avustajan käyttämistä koskevan oikeuden ja haavoittuvassa asemassa olevan henkilön oikeusapua koskevan oikeuden ulottuvuus

60 Haavoittuvassa asemassa olevien henkilöiden tilanteesta on todettava, että direktiivin 2013/48 13 artiklassa ja direktiivin 2016/1919 9 artiklassa velvoitetaan jäsenvaltiot samanlaisin ilmaisuin varmistamaan, että näitä direktiivejä täytäntöön pantaessa otetaan huomioon haavoittuvassa asemassa olevien epäiltyjen tai syytettyjen erityistarpeet.

61 Unionin tuomioistuin on ensinnäkin todennut tältä osin, että mielenterveysongelmista kärsivät henkilöt kuuluvat kyseisessä 13 artiklassa tarkoitettuun haavoittuvassa asemassa olevien henkilöiden ryhmään (ks. vastaavasti tuomio 19.9.2019, Rayonna prokuratura Lom, C-467/18, EU:C:2019:765, 48 kohta). Koska – kuten tämän tuomion 53 kohdassa on todettu – direktiivillä 2016/1919 täydennetään direktiiviä 2013/48 ja koska näillä kahdella direktiivillä pyritään yhteiseen tavoitteeseen varmistaa epäiltyjen tai syytettyjen oikeuksien suojelu rikosoikeudellisessa menettelyssä, niiden henkilölliset soveltamisalat eivät voi poiketa toisistaan. Tästä seuraa, että mielenterveysongelmista kärsivät henkilöt kuuluvat myös direktiivin 2016/1919 9 artiklassa tarkoitettuun haavoittuvassa asemassa olevien henkilöiden ryhmään.

62 Toiseksi ennakkoratkaisua pyytäneen tuomioistuimen kolmannessa kysymyksessään esiin tuomasta jäsenvaltioiden väitetystä velvollisuudesta ottaa käyttöön haavoittuvuusolettama rikosoikeudellisissa menettelyissä on todettava, ettei unionin lainsäätäjä ole täsmentänyt jäsenvaltioille direktiivin 2013/48 13 artiklan tai direktiivin 2016/1919 9 artiklan nojalla asetetun velvollisuuden ulottuvuutta. Näin ollen näistä kahdesta säännöksestä ei voida päätellä, että jäsenvaltioiden olisi tietyissä olosuhteissa vahvistettava epäillyn tai syytetyn haavoittuvaa asemaa koskeva olettama.

63 Pitää tosin paikkansa, että komission suosituksessa, johon ennakkoratkaisua pyytänyt tuomioistuin viittaa ennakkoratkaisupyyntönsä tueksi, kehotetaan jäsenvaltioita säätämään tällaisesta olettamasta erityisesti sellaisten henkilöiden osalta, joilla on mielenterveyshäiriöitä, jotka estävät heitä ymmärtämästä menettelyä ja osallistumasta siihen tosiasiallisesti.

64 Kyseinen suositus on kuitenkin ei-sitova toimi, joka ei voi luoda velvoitteita jäsenvaltioille. Näin on sitäkin suuremmalla syyllä silloin, kun on kyse vähimmäistason yhdenmukaistamisesta ja kun unionin lainsäätäjä ei ole konkretisoinut direktiivin 2013/48 johdanto-osan yhdeksännessä perustelukappaleessa ja direktiivin 2016/1919 johdanto-osan neljännessä perustelukappaleessa esiin tuotua haavoittuvassa asemassa oleviin epäiltyihin tai syytettyihin henkilöihin sovellettavia erityisiä takeita koskevan sitovan tekstin hyväksymishanketta.

65 Direktiivin 2016/1919 johdanto-osan 23 perustelukappaleessa todetaan kuitenkin, että jäsenvaltioiden olisi noudatettava oikeusavun saatavuutta rikosoikeusjärjestelmissä koskevia Yhdistyneiden kansakuntien periaatteita ja suuntaviivoja.

66 Näiden periaatteiden ja ohjeiden 23 kohdan mukaan poliisin, syyttäjien ja tuomareiden tehtävänä on varmistaa, että tutkittaviksi saatettaville henkilöille, joilla ei ole varaa palkita asianajajaa ja/tai jotka ovat haavoittuvassa asemassa, annetaan oikeusapua. Kyseisten periaatteiden ja suuntaviivojen 32 kohdassa täsmennetään vielä, että on toteutettava erityistoimenpiteitä sen varmistamiseksi, että oikeusapu on tosiasiallisesti sellaisten ryhmien, joilla on erityistarpeita, erityisesti psyykkisesti sairaiden ja huumeiden käyttäjien, saatavilla.

67 Lisäksi direktiivin 2013/48 johdanto-osan 51 perustelukappaleessa todetaan, että sekä syyttäjien että lainvalvontaviranomaisten ja oikeusviranomaisten olisi helpotettava mahdollisesti heikossa asemassa olevien henkilöiden osalta kyseisessä direktiivissä säädettyjen oikeuksien käyttöä. Tätä varten niiden olisi – kuten kyseisestä 51 perustelukappaleesta ilmenee – otettava erityisesti huomioon mahdollinen haavoittuvuus, joka vaikuttaa heidän kykyynsä käyttää oikeutta oikeudelliseen avustajaan, ja toteutettava asianmukaisia toimenpiteitä sen varmistamiseksi, että nämä oikeudet taataan.

68 Tästä seuraa, että tutkintaviranomaisten tai muiden lainvalvontaviranomaisten, kuten syyttäjien, on varmistuttava siitä, että epäillyn tai syytetyn haavoittuvuus havaitaan ja tunnustetaan ennen epäillyn tai kyseisen henkilön kuulustelua rikosoikeudellisen menettelyn yhteydessä tai ennen heitä koskevien erityisten tutkintatoimien tai todisteiden keräämistoimien toteuttamista, jotta he voivat käyttää puolustautumisoikeuksiaan konkreettisesti ja tehokkaasti, kuten tämän tuomion 59 kohdassa on todettu.

69 Lisäksi direktiivin 2016/1919 johdanto-osan 18 perustelukappaleesta ilmenee, että kun otetaan huomioon muun muassa haavoittuvassa asemassa olevien henkilöiden erityistarpeet, epäillyn tai syytetyn tekemä oikeusapuhakemus ei saisi olla oikeusavun antamisen olennainen edellytys.

70 Unionin lainsäätäjän tarkoituksena ei siis ole ollut asettaa oikeusavun myöntämisen edellytykseksi haavoittuvassa asemassa olevan henkilön hakemusta, mutta se ei kuitenkaan ole mennyt niin pitkälle, että se olisi ottanut käyttöön epäiltyjen tai syytettyjen haavoittuvuutta koskevan olettaman.

71 Kolmanneksi jäsenvaltion päätös soveltaa direktiivin 2016/1919 4 artiklan 2 kohdan mukaisesti tarveharkintaa sen määrittämiseksi, onko oikeusapua annettava, ei voi viivästyttää tämän avun antamista haavoittuvassa asemassa olevalle henkilölle. Kuten kyseisen direktiivin johdanto-osan 19 perustelukappaleessa todetaan, toimivaltaisten viranomaisten, jotka eivät pysty antamaan kyseistä apua kyseessä olevalle henkilölle ennen poliisin, toisen lainvalvontaviranomaisen tai oikeusviranomaisen suorittamia kuulusteluja tai ennen yksittäisten tutkintatoimien tai todisteiden keräämistoimien toteuttamista, on annettava hätäluonteista oikeusapua tai ensivaiheen oikeusapua ennen tällaisten kuulustelujen tai tutkintatoimien tai todisteiden keräämistoimien suorittamista.

72 Tästä seuraa, että haavoittuvassa asemassa olevalle henkilölle, kuten mielenterveyshäiriöistä kärsivälle henkilölle, on annettava oikeus käyttää oikeudellista avustajaa oikeusapua saaden ilman aiheetonta viivytystä ja viimeistään ennen poliisin tai muun lainvalvontaviranomaisen tai oikeusviranomaisen suorittamaa kuulustelua tai ennen sellaisten tutkintatoimien tai todisteiden keräämistoimien toteuttamista, joihin kyseisellä henkilöllä on velvollisuus tai lupa osallistua.

Seuraukset siitä, että kansallinen lainsäädäntö mahdollisesti on ristiriidassa direktiivien 2013/48 ja 2016/1919 mukaisten velvoitteiden kanssa

73 Nyt käsiteltävässä asiassa ennakkoratkaisua pyytäneen tuomioistuimen toimittamista tiedoista ilmenee, että asian kannalta merkityksellisissä kansallisen oikeuden säännöksissä, erityisesti rikosprosessilain 79 §:n 1 momentin 3 ja 4 kohdassa, säädetään pakollisesta oikeudellisen avustajan avusta, jos on perusteltua syytä epäillä, että syytetyltä puuttui teon aikana kyky ymmärtää tekonsa merkitys tai säädellä käyttäytymistään tai ettei hän mielenterveydellisen

tilansa vuoksi kykene osallistumaan menettelyyn tai puolustautumaan itsenäisesti ja kohtuullisella tavalla. Rikosprosessilain 301 §:n mukaan epäiltyä on myös kuultava nimetyn oikeudellisen avustajan läsnä ollessa, jos hän sitä pyytää, mutta viimeksi mainitun poissaolo ei estä kuulustelua.

74 Ennakkoratkaisua pyytänyt tuomioistuin tiedustelee unionin tuomioistuimelta, ovatko tällaiset säännökset yhteensopivia direktiivin 2013/48 3 artiklan 2 ja 3 kohdan sekä direktiivin 2016/1919 1 artiklan 2 kohdan, 2 artiklan 1 kohdan b alakohdan, 4 artiklan 5 kohdan ja 9 artiklan kanssa. Kyseinen tuomioistuin pohtii lisäksi, onko valtion tutkintaviranomaisten, tuomioistuinten tai muiden elinten jätettävä soveltamatta kansallisia säännöksiä, jotka ovat ristiriidassa unionin oikeuden kanssa, ja korvattava ne direktiivien 2013/48 ja 2016/1919 säännöksillä, joilla on välitön oikeusvaikutus.

75 SEUT 267 artiklaan perustuvan unionin tuomioistuimen ja kansallisten tuomioistuinten välisten tehtävien jaon puitteissa unionin tuomioistuimen tehtävänä ei ole tulkita kansallisen oikeuden säännöksiä eikä lausua kansallisen toimenpiteen yhteensoveltuvuudesta unionin oikeuden kanssa (ks. vastaavasti tuomio 3.2.1977, Benedetti, 52/76, EU:C:1977:16, 25 kohta; tuomio 21.1.1993, Deutsche Shell, C-188/91, EU:C:1993:24, 27 kohta ja tuomio 15.10.2024, KUBERA, C-144/23, EU:C:2024:881, 53 kohta).

76 Ennakkoratkaisua pyytäneen tuomioistuimen tehtävänä on siis tarkistaa, ovatko edellä mainitut kansallisen oikeuden säännökset yhteensoveltuvia unionin oikeuden kanssa. Unionin tuomioistuimen tehtävänä on kuitenkin antaa ennakkoratkaisua pyytäneelle tuomioistuimelle tiettyjä hyödyllisiä ohjeita ennakkoratkaisupyynnössä olevien tietojen perusteella (tuomio 9.4.2024, Profi Credit Polska (Lainvoimaisella ratkaisulla päätetyn menettelyn aloittaminen uudelleen), C-582/21, EU:C:2024:282, 64 kohta ja tuomio 15.10.2024, KUBERA, C-144/23, EU:C:2024:881, 53 kohta).

77 Tässä yhteydessä on muistutettava ensinnäkin, että kaikkien unionin oikeuden säännösten ja määräysten tehokkuuden varmistamiseksi ensisijaisuusperiaate edellyttää erityisesti, että kansalliset tuomioistuimet tulkitsevat kansallista oikeuttaan mahdollisimman pitkälle unionin oikeuden toimen tekstin ja tavoitteen valossa päästäkseen ratkaisuun, joka on sen tavoitteiden mukainen (ks. vastaavasti tuomio 5.10.2004, Pfeiffer ym., C-397/01–C-403/01, EU:C:2004:584, 119 kohta; tuomio 29.6.2017, Popławski, C-579/15, EU:C:2017:503, 31 kohta ja tuomio 5.9.2024, M.S. ym. (Alaikäisen menettelylliset oikeudet), C-603/22, EU:C:2024:685, 116 kohta).

78 Velvollisuudelle tulkita kansallista oikeutta unionin oikeuden mukaisesti on kuitenkin tiettyjä rajoja, eikä se voi olla erityisesti perustana kansallisen oikeuden contra legem -tulkinnalle (ks. vastaavasti tuomio 29.6.2017, Popławski, C-579/15, EU:C:2017:503, 33 kohta ja tuomio 5.9.2024, M.S. ym. (Alaikäisen menettelylliset oikeudet), C-603/22, EU:C:2024:685, 117 kohta).

79 Jos kansallista oikeutta ei voida tulkita unionin oikeuden vaatimusten mukaisesti, ensisijaisuusperiaate velvoittaa kansallisen tuomioistuimen varmistamaan unionin oikeuden vaatimusten täyden vaikutuksen käsiteltävään olevassa riita-asiassa. Tätä varten kyseisen tuomioistuimen on jätettävä tarvittaessa omasta aloitteestaan soveltamatta kaikkia – myös myöhempiä – kansallisia säännöstöjä ja käytäntöjä, jotka ovat ristiriidassa sellaisen unionin oikeuden säännöksen tai määräyksen kanssa, jolla on välitön oikeusvaikutus, ilman, että sen olisi pyydettävä tai odotettava, että tällainen säännöstö ensin poistetaan lainsäädäntöteitse tai jollakin muulla perustuslain mukaisella keinolla (ks. vastaavasti tuomio 5.9.2024, M.S. ym. (Alaikäisen menettelylliset oikeudet), C-603/22, EU:C:2024:685, 118 kohta).

80 Toimivaltaisten kansallisten viranomaisten on varmistettava niiden oikeuksien kunnioittaminen, jotka asianomaiset luonnolliset henkilöt tai oikeushenkilöt, joita asia suoraan koskee, saavat unionin oikeuden säännöksestä, joka vaikuttaa sisällöltään ehdottomalta ja riittävän täsmälliseltä (ks. analogisesti tuomio 3.10.2019, Wasserleitungsverband Nördliches Burgenland ym., C-197/18, EU:C:2019:824, 32 kohta ja tuomio 19.5.2022, Spetsializirana prokuratura (Pakosalla olevan syytetyn oikeudenkäynti), C-569/20, EU:C:2022:401, 28 kohta).

81 Tältä kannalta katsottuna on niin, että jos täytäntöönpanotoimia ei ole toteutettu määräajassa tai jos direktiivi on pantu täytäntöön virheellisesti, kansallisten tuomioistuinten ja kaikkien valtion elinten on varmistettava tämä noudattaminen. Näillä elimillä, joihin kuuluvat poliisin ja syyttäjäviranomaisen kaltaiset lainvalvontaviranomaiset, on kansallisen tuomioistuimen tavoin yhtäältä velvollisuus jättää soveltamatta kansallisen oikeuden säännöstä, joka ei ole yhteensoveltuva direktiivin ehdottomien ja riittävän täsmällisten säännösten kanssa, ja toisaalta velvollisuus soveltaa kyseisiä säännöksiä siltä osin kuin niissä määritellään oikeudet, joihin yksityiset voivat vedota valtiota vastaan (ks. vastaavasti tuomio 19.1.1982, Becker, 8/81, EU:C:1982:7, 25 kohta; tuomio 22.6.1989, Costanzo, 103/88, EU:C:1989, 256, 30 ja 31 kohta; tuomio 19.11.1991, Francovich ym., C-6/90 ja C-9/90, EU:C:1991:428, 11 kohta ja tuomio 20.4.2023, Autorità Garante della Concorrenza e del Mercato (Ginosan kunta), C-348/22, EU:C:2023:301, 77 kohta).

82 Toiseksi tämän tuomion 74 kohdassa tarkoitettujen unionin oikeuden säännösten välittömän oikeusvaikutuksen osalta vakiintuneesta oikeuskäytännöstä käy ilmi, että unionin oikeuden säännös on yhtäältä ehdoton, mikäli siinä säädetään velvollisuudesta, johon ei ole liitetty mitään ehtoja ja jonka täytäntöönpano tai vaikutukset eivät riipu sen enempää unionin toimielinten kuin jäsenvaltioidenkaan toimista – paitsi toimesta, jolla se saatetaan osaksi kansallista oikeutta –, ja toisaalta se on riittävän täsmällinen, jotta yksityinen voi vedota siihen ja tuomioistuin sitä soveltaa, jos siinä säädetään sanamuodoltaan yksiselitteisestä velvoitteesta (ks. vastaavasti tuomio 3.4.1968, Molkerei-Zentrale Westfalen/ Lippe, 28/67, EU:C:1968:17, s. 226; tuomio 8.3.2022, Bezirkshauptmannschaft Hartberg-Fürstenfeld (Välitön oikeusvaikutus), C-205/22, EU:C:2022:168, 18 kohta ja tuomio 1.8.2022, TL (Tulkin ja käännöksen puuttuminen) C-242/22 PPU, EU:C:2022:611, 50 kohta).

83 Unionin tuomioistuin on todennut lisäksi, että vaikka direktiivissä annetaan jäsenvaltioille tietty harkintavalta niiden säätäessä sen täytäntöönpanon yksityiskohdista, kyseisen direktiivin säännöstä voidaan pitää ehdottomana ja täsmällisenä, jos siinä yksiselitteisesti asetetaan jäsenvaltioille tietyn tuloksen saavuttamista koskeva velvollisuus, johon ei liity mitään ehtoja siinä olevan säännön soveltamiseksi (ks. vastaavasti tuomio 8.2.2022, Bezirkshauptmannschaft Hartberg-Fürstenfeld (Välitön oikeusvaikutus), C-205/20, EU:C:2022:168, 19 kohta ja tuomio 1.8.2022, TL (Tulkin ja käännöksen puuttuminen) C-242/22 PPU, EU:C:2022:611, 51 kohta). Tältä osin olennaista on se, että kyseisellä direktiivillä jäsenvaltiolle annettu harkintavalta ei estä määrittämästä vähimmäissuojaa taikka vähimmäistakeita, jotka direktiivin kohteena oleville henkilöille on annettava (ks. vastaavasti tuomio 14.7.1994, Faccini Dori, C-91/92, EU:C:1994:292, 17 kohta ja tuomio 20.4.2023, Autorità Garante della Concorrenza e del Mercato (Ginosan kunta), C-348/22, EU:C:2023:301, 65 kohta).

84 Ensinnäkin direktiivin 2013/48 3 artiklan 2 ja 3 kohdasta on todettava yhtäältä, että 3 artiklan 2 kohdan sanamuodosta ilmenee, että epäillyllä tai syytetyllä on oikeus käyttää oikeudellista avustajaa ilman aiheetonta viivästystä ja joka tapauksessa viimeistään mistä hyvänsä neljästä kyseisen säännöksen a–d alakohdassa peräkkäin lueteltujen tapahtumien ajankohdasta alkaen, sen mukaan mikä niistä on aikaisin. Sillä on siis välitön oikeusvaikutus, siltä osin kuin

siinä velvoitetaan yksiselitteisesti jäsenvaltiot takaamaan mahdollisuus käyttää oikeudellista avustajaa tiettyjen tapahtumien ilmaantuessa ilman, että jäsenvaltioilla olisi minkäänlaista harkintavaltaa tai että ne voisivat asettaa tälle velvollisuudelle minkäänlaisia edellytyksiä, ja ilman, että unionin tai jäsenvaltioiden toimi olisi tarpeen.

85 Kun mainitun direktiivin 3 artiklan 3 kohdassa esitetään tämän oikeudellisen avustajan käyttämistä koskevan oikeuden tunnusmerkit, sillä on myös välitön oikeusvaikutus, koska siinä säädetään ehdottomasti ja riittävän täsmällisesti epäiltyjen tai syytettyjen vähimmäissuojan sisällöstä.

86 Toiseksi myös direktiivin 2016/1919 4 artiklan 5 kohdassa säädetään selvästi yksilöidystä velvollisuudesta, jonka täyttäminen on määritelty ehdottomasti.

87 Kyseisen säännöksen sanamuodon mukaan oikeusapua on annettava epäillyille tai syytetyille ilman aiheetonta viivästystä ja viimeistään ennen poliisin, toisen lainvalvontaviranomaisen tai oikeusviranomaisen suorittamia kuulusteluja tai ennen kyseisen direktiivin 2 artiklan 1 kohdan c alakohdassa tarkoitettujen tutkintatoimien tai todisteiden keräämistoimien toteuttamista.

88 Tästä seuraa, että vaikka jäsenvaltiot voivat mainitun direktiivin 4 artiklan 2 kohdan mukaisesti soveltaa tarveharkintaa, aiheellisuusharkintaa tai molempia sen arvioimiseksi, onko oikeusapua annettava, tällä harkintavallalla ei voi olla vaikutusta siihen hetkeen, jona apu on myönnettävä, koska tämä on rajattu saman direktiivin 4 artiklan 5 kohdassa säädetyllä aikarajalla.

89 Kolmanneksi direktiivin 2016/1919 9 artiklasta on todettava, että kun kyseisessä säännöksessä velvoitetaan jäsenvaltiot varmistamaan, että haavoittuvassa asemassa olevien epäiltyjen tai syytettyjen erityistarpeet otetaan huomioon, siinä asetetaan jäsenvaltioille velvollisuus saavuttaa tietty tulos eikä siihen liity mitään ehtoja siinä olevan säännön soveltamiselle.

90 Jäsenvaltioille tunnustettua harkintavaltaa sen tavan määrittelemisessä, miten erityisen haavoittuvassa asemassa olevien epäiltyjen tai syytettyjen henkilöiden erityistarpeet on otettava huomioon, rajoittaa nimittäin jäsenvaltioiden velvollisuus, joka on ilmaistu yleisesti ja yksiselitteisesti samassa säännöksessä ja jonka mukaan niiden on tässä täytäntöönpanossa varmistettava erityisesti näiden henkilöiden huomioon ottaminen.

91 Kaikista edellä todetuista seikoista johtuu, että ennakkoratkaisua pyytäneen tuomioistuimen on tulkittava erityisesti tämän tuomion 73 kohdassa mainittuja kansallisia säännöksiä mahdollisimman pitkälle unionin oikeuden mukaisesti unionin oikeuden täyden vaikutuksen varmistamiseksi. Jos se ei voi tehdä tällaista tulkintaa, sen on omasta aloitteestaan jätettävä soveltamatta kansallisia säännöksiä, jotka näyttävät olevan ristiriidassa direktiivin 2013/48 3 artiklan 2 ja 3 kohdan sekä direktiivin 2016/1919 4 artiklan 5 kohdan ja 9 artiklan kanssa, ja sovellettava kyseisten direktiivien mainittuja säännöksiä, koska niissä säädetyt velvoitteet koskevat kaikkia jäsenvaltioiden elimiä, joihin kuuluvat lainvalvontaviranomaiset, kuten poliisi ja syyttäjäviranomainen.

Kysymyksiä 1–10, 13 ja 14 koskeva päätelmä

92 Edellä todettujen seikkojen perusteella kysymyksiin 1–10, 13 ja 14 on vastattava, että direktiivin 2016/1919 2 artiklan 1 kohdan b alakohtaa, 4 artiklan 5 kohtaa ja 9 artiklaa, luettuina yhdessä direktiivin 2013/48 3 artiklan 2 kohdan a–c alakohdan ja 3 artiklan 3 kohdan kanssa, on tulkittava siten, että jäsenvaltioilla on velvollisuus yhtäältä varmistaa, että syytetyn tai epäillyn haavoittuvuus

havaitaan ja tunnustetaan ennen kuin kyseistä henkilöä kuulustellaan rikosoikeudellisessa menettelyssä tai ennen kuin häntä vastaan toteutetaan yksittäisiä tutkintatoimia tai todisteiden keräämistoimia, ja toisaalta varmistaa, että syytetylle tai epäillylle annetaan oikeus käyttää oikeudellista avustajaa ja saada oikeusapua ilman aiheetonta viivästystä ja viimeistään ennen poliisin tai muun lainvalvontaviranomaisen suorittamia kuulusteluja tai ennen sellaisten yksittäisten tutkintatoimien tai todisteiden keräämistoimien toteuttamista, joihin kyseisellä henkilöllä on velvollisuus tai mahdollisuus osallistua.

Kysymykset 2, 10, 11 ja 13 siltä osin kuin ne koskevat vaatimusta tehokkaasta oikeussuojakeinosta ja todisteiden hyväksyttävyyttä

93 Aluksi on todettava, että ennakkoratkaisua pyytänyt tuomioistuin viittaa 11. kysymyksensä sanamuodossa direktiivin 2016/1919 8 artiklaan eikä direktiivin 2013/48 12 artiklan 1 kohtaan. Kyseinen tuomioistuin viittaa kuitenkin viimeksi mainittuun säännökseen ennakkoratkaisupyyntönsä perusteluissa, koska molemmat artiklat koskevat oikeussuojakeinoja ja ovat sanamuodoltaan samankaltaisia.

94 Tässä tilanteessa on ymmärrettävä, että ennakkoratkaisua pyytänyt tuomioistuin tiedustelee kysymyksillään 2, 10, 11 ja 13 lähinnä, onko direktiivin 2013/48 12 artiklaa ja direktiivin 2016/1919 8 artiklaa tulkittava siten, että niissä edellytetään, että ratkaisut, jotka koskevat yhtäältä epäillyn tai syytetyn mahdollisen haavoittuvuuden tutkimista ja toisaalta oikeusavun epäämistä haavoittuvassa asemassa olevalta henkilöltä ja päätöstä kuulustella kyseistä henkilöä ilman oikeudellista avustajaa, on perusteltava ja niiden osalta on oltava käytettävissä tehokas oikeussuojakeino. Kyseinen tuomioistuin tiedustelee lisäksi, onko näitä säännöksiä tulkittava siten, että ne ovat esteenä kansalliselle säännöstölle, jonka mukaan tuomioistuin ei voi rikosoikeudellisessa menettelyssä jättää tutkimatta raskauttavia todisteita, jotka perustuvat haavoittuvassa asemassa olevan henkilön lausumiin, jotka hän on antanut poliisin tai muun lainvalvontaviranomaisen direktiiveissä 2013/48 tai 2016/1919 säädettyjen oikeuksien vastaisesti suorittaman kuulustelun aikana.

95 Tältä osin ensinnäkin direktiivin 2013/48 12 artiklan 1 kohdan ja direktiivin 2016/1919 8 artiklan sanamuodosta ilmenee, että epäillyllä tai syytetyllä on kansallisen lainsäädännön nojalla oltava käytössään tehokkaat oikeussuojakeinot tilanteissa, joissa heidän kyseisten direktiivien mukaisia oikeuksiaan loukataan.

96 Unionin tuomioistuin on jo todennut, että ensin mainitussa säännöksessä velvoitetaan jäsenvaltiot varmistamaan, että perusoikeuskirjan 47 artiklassa vahvistettua oikeutta oikeudenmukaiseen oikeudenkäyntiin ja sen 48 artiklan 2 kohdassa vahvistettuja puolustautumisoikeuksia kunnioitetaan, säätämällä tehokkaasta oikeussuojakeinosta, jonka avulla jokainen epäilty tai syytetty voi saattaa asian sellaisen tuomioistuimen käsiteltäväksi, jonka tehtävänä on tutkia, onko niin, ettei epäillyllä tai syytetyllä direktiivin 2013/48 nojalla olevia oikeuksia ole loukattu (ks. vastaavasti tuomio 7.9.2023, Rayonna prokuratura Lovech, teritorialno otdelenie Lukovit (Henkilöön kohdistuva etsintä), C-209/22, EU:C:2023:634, 51 kohta).

97 Sama tulkinta pätee direktiivin 2016/1919 8 artiklaan. Perusoikeuskirjan 47 artiklan kolmannessa kohdassa nimenomaisesti taatun oikeusavun myöntäminen on nimittäin tehokkaita oikeussuojakeinoja koskevan oikeuden osatekijä; kyseisen direktiivin tavoitteena on taata direktiivissä 2013/48 säädetyn oikeudellisen avustajan käyttämistä koskevan oikeuden tehokkuus. Näiden kahden direktiivin yhteistoiminnalla myötävaikutetaan siten perusoikeuskirjan 47 artiklan ensimmäisessä kohdassa vahvistetun tehokkaita oikeussuojakeinoja koskevan oikeuden

toteutumiseen, koska oikeusavun myöntäminen helpottaa oikeutta käyttää oikeudellista avustajaa (ks. vastaavasti tuomio 22.6.2023, K.B. ja F.S. (Ottaminen huomioon viran puolesta rikosasiassa), C-660/21, EU:C:2023:498, 44 kohta).

98 Tästä seuraa, että direktiivin 2013/48 12 artiklan 1 kohtaa ja direktiivin 2016/1919 8 artiklaa on tulkittava siten, että ne ovat esteenä kansalliselle toimenpiteelle, jolla estetään tehokkaiden oikeussuojakeinojen käyttö, jos kyseisillä direktiiveillä suojattuja oikeuksia loukataan (ks. vastaavasti tuomio 19.9.2019, Rayonna prokuratura Lom, C-467/18, EU:C:2019:765, 57 ja 58 kohta ja tuomio 22.6.2023, K.B. ja F.S., (Ottaminen huomioon viran puolesta rikosasiassa), C-660/21, EU:C:2023:498, 37 kohta).

99 Tämän jälkeen on täsmennettävä, että perusoikeuskirjan 47 ja 48 artiklassa ei velvoiteta jäsenvaltioita luomaan itsenäisiä oikeussuojakeinoja, joihin epäillyt tai syytetyt voisivat turvautua puolustaakseen heille kyseisillä direktiiveillä myönnettyjä oikeuksia. Vakiintuneen oikeuskäytännön mukaan näet unionin oikeudesta – perusoikeuskirjan määräykset mukaan lukien – ei seuraa jäsenvaltiolle velvoitetta ottaa käyttöön muita kuin kansallisessa oikeudessa säädettyjä oikeussuojakeinoja, paitsi jos kyseessä olevan kansallisen oikeusjärjestyksen rakenteesta ilmenee, ettei ole olemassa mitään sellaista tuomioistuimessa käytettävää oikeussuojakeinoa, jolla voitaisiin vaikka vain liitännäisestikin varmistaa yksityisillä unionin oikeuden perusteella olevien oikeuksien kunnioittaminen (ks. vastaavasti tuomio 13.3.2007, Unibet, C-432/05, EU:C:2007:163, 71 kohta; tuomio 21.12.2021, Randstad Italia, C-497/20, EU:C:2021:1037, 62 kohta ja tuomio 7.9.2023, Rayonna prokuratura Lovech, teritorialno otdelenie Lukovit (Henkilöön kohdistuva etsintä), C-209/22, EU:C:2023:634, 54 kohta).

100 Tältä osin on lisättävä, että direktiivin 2013/48 12 artiklan 1 kohdassa ja direktiivin 2016/1919 8 artiklassa säädetään, että oikeus saada todetuksi kyseisten direktiivien mukaisten oikeuksien mahdolliset loukkaukset myönnetään ”kansallisen lainsäädännön” nojalla, ja direktiivin 2013/48 12 artiklan 2 kohdassa täsmennetään, että todisteiden hyväksyttävyys pysyy kansallisten sääntöjen ja järjestelmien piirissä.

101 Kyseisissä säännöksissä ei siis määritetä menettelytapoja, joita noudattaen mainittuja oikeuksia voidaan väittää loukatun, joten jäsenvaltioille on jätetty tiettyä harkintavaltaa tältä osin sovellettavien erityisten menettelyjen määrittämisessä (ks. vastaavasti tuomio 7.9.2023, Rayonna prokuratura Lovech, teritorialno otdelenie Lukovit (Henkilöön kohdistuva etsintä), C-209/22, EU:C:2023:634, 52 kohta), edellyttäen – kuten direktiivin 2013/48 12 artiklan 2 kohdasta ilmenee –, että arvioitaessa epäillyn tai syytetyn lausumia tai todisteita, joiden hankkimisessa on loukattu hänen oikeuttaan käyttää oikeudellista avustajaa, oikeutta puolustukseen ja oikeudenkäynnin oikeudenmukaisuutta kunnioitetaan.

102 Mikään näissä direktiiveissä ei siten velvoita kansallista tuomioistuinta sivuuttamaan automaattisesti kaikkia todisteita, jotka on hankittu direktiiveillä 2013/48 ja 2016/1919 annettujen oikeuksien vastaisesti. Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen oikeuskäytännön mukaan, joka on ensin mainitun direktiivin johdanto-osan 50 ja 53 perustelukappaleessa ja viimeksi mainitun direktiivin johdanto-osan 17 ja 30 perustelukappaleessa todetuin tavoin otettava huomioon, kun menettelyvirhe todetaan, kansallisten tuomioistuinten on arvioitava, onko tämä virhe korjattu sitä seuranneen menettelyn aikana (ks. vastaavasti tuomio 14.5.2024, Stachev, C-15/24 PPU, EU:C:2024:399, 96 kohta).

103 Näin ollen siinä tapauksessa, että todisteita on hankittu kyseisten direktiivien säännösten vastaisesti, on määritettävä, voidaanko rikosoikeudellista menettelyä kokonaisuudessaan pitää tästä puutteesta huolimatta oikeudenmukaisena silloin, kun asiaa käsittelevän tuomioistuimen on tehtävä päätös, kun otetaan huomioon joukko tekijöitä, joita ovat muun muassa se, ovatko ilman oikeudellista avustajaa saadut lausumat erottamaton tai merkittävä osa asianomaista vastaan puhuvista todisteista, sekä muiden asiakirja-aineistoon sisältyvien seikkojen vaikutus (tuomio 14.5.2024, Stachev, C-15/24 PPU, EU:C:2024:399, 97 kohta).

104 Tästä seuraa, ettei unionin oikeudessa edellytetä, että jäsenvaltiot säätävät tuomioistuimen mahdollisuudesta hylätä kiellettynä todisteluna syyllisyyttä osoittavat todisteet, jotka perustuvat lausumiin, joita haavoittuvassa asemassa oleva henkilö on antanut poliisin tai muun lainvalvontaviranomaisen direktiiveissä 2013/48 tai 2016/1919 säädettyjen oikeuksien vastaisesti suorittaman kuulustelun yhteydessä, edellyttäen kuitenkin, että kyseinen tuomioistuin voi rikosoikeudellisessa menettelyssä tarkistaa, että näitä oikeuksia, kun niitä luetaan perusoikeuskirjan 47 artiklan ja 48 artiklan 2 kohdan valossa, on noudatettu, ja tehdä kaikki tästä loukkaamisesta seuraavat johtopäätökset erityisesti näissä olosuhteissa hankittujen todisteiden todistusarvon osalta (ks. analogisesti tuomio 5.9.2024, M.S. ym. (Alaikäisen menettelylliset oikeudet), C-603/22, EU:C:2024:685, 174 kohta).

105 Unionin tuomioistuimen oikeuskäytännöstä ilmenee lopuksi, että kun jäsenvaltiot panevat täytäntöön direktiivejä 2013/48 ja 2016/1919, niiden on varmistettava, että sekä perusoikeuskirjan 47 artiklan ensimmäisessä ja toisessa kohdassa vahvistetuista oikeudesta tehokkaisiin oikeussuojakeinoihin ja oikeudesta oikeudenmukaiseen oikeudenkäyntiin että perusoikeuskirjan 48 artiklan 2 kohdassa vahvistetuista puolustautumisoikeuksista johtuvia vaatimuksia noudatetaan (ks. vastaavasti tuomio 22.6.2023, K.B. ja F.S. (Ottaminen huomioon viran puolesta rikosasiassa), C-660/21, EU:C:2023:498, 40 kohta).

106 Vakiintuneen oikeuskäytännön mukaan perustelujen ilmoittaminen on osa tehokkaita oikeussuojakeinoja koskevaa oikeutta, koska sillä voidaan varmistaa tehokas tuomioistuinvalvonta. Lisäksi jotta epäilty tai syytetty voivat puolustaa kyseisissä direktiiveissä heille annettuja oikeuksia parhain mahdollisin edellytyksin ja tehdä tietoisen päätöksen siitä, onko heidän kannaltaan hyödyllistä turvautua oikeussuojakeinoihin, toimivaltainen kansallinen viranomainen on velvollinen esittämään heille syyt, joihin epäävä päätös perustuu (ks. vastaavasti tuomio 15.10.1987, Heylens ym., 222/86, EU:C:1987:442, 15 kohta ja tuomio 17.3.2011, Peñarroja Fa, C-372/09 ja C-373/09, EU:C:2011:156, 63 kohta).

107 Edellä todettujen seikkojen perusteella direktiivin 2013/48 12 artiklaa ja direktiivin 2016/1919 8 artiklaa on tulkittava siten, että niissä edellytetään, että päätökset, jotka koskevat yhtäältä epäillyn tai syytetyn mahdollisen haavoittuvuuden tutkimista ja toisaalta oikeusavun epäämistä haavoittuvassa asemassa olevalta henkilöltä ja päätöstä kuulustella kyseistä henkilöä ilman oikeudellista avustajaa, on perusteltava ja niiden osalta on oltava tehokas oikeussuojakeino.

108 Nämä säännökset eivät sitä vastoin ole esteenä kansalliselle säännöstölle, jonka mukaan tuomioistuin ei voi rikosoikeudellisessa menettelyssä jättää huomiotta raskauttavia todisteita, jotka perustuvat haavoittuvassa asemassa olevan henkilön poliisin tai muun lainvalvontaviranomaisen tai oikeusviranomaisen direktiivissä 2013/48 tai direktiivissä 2016/1919 säädettyjen oikeuksien vastaisesti suorittaman kuulustelun aikana antamiin lausumiin, edellyttäen kuitenkin, että rikosoikeudellisessa menettelyssä kyseinen tuomioistuin voi yhtäältä

tarkistaa, että näitä oikeuksia, luettuina perusoikeuskirjan 47 artiklan ja 48 artiklan 2 kohdan valossa, on kunnioitettu, ja toisaalta tehdä kaikki tästä loukkaamisesta johtuvat päätelmät erityisesti näissä olosuhteissa saatujen todisteiden todistusarvon osalta.

12. kysymys

109 Ennakkoratkaisua pyytänyt tuomioistuin tiedustelee 12. kysymyksellään lähinnä, onko epäillyn kuulustelu psykiatrisessa sairaalassa, jossa kyseinen epäilty on, ilman, että häntä avustaa oikeudellinen avustaja, ja ottamatta huomioon kyseisen epäillyn turvattomuutta olosuhteissa, joissa sananvapaus on erityisen rajallinen, ja tämän erityistä psyykkistä haurautta, erityisesti perusoikeuskirjan 4 artiklassa tarkoitettua epäinhimillistä kohtelua.

110 Vakiintuneesta oikeuskäytännöstä ilmenee tältä osin, että jotta unionin oikeutta voitaisiin tulkita siten, että tulkinta olisi ennakkoratkaisupyynnön esittäneelle tuomioistuimelle hyödyllinen, sen on määritettävä esittämiinsä kysymyksiin liittyvät tosiseikat ja oikeudelliset seikat tai ainakin selostettava ne tosiseikkoja koskevat lähtökohdat, joihin nämä kysymykset perustuvat. Kyseisen tuomioistuimen on lisäksi ilmoitettava täsmällisesti ne syyt, joiden perusteella se on epävarma unionin oikeuden tulkinnasta ja on päätynyt siihen, että ennakkoratkaisukysymyksen esittäminen unionin tuomioistuimelle on tarpeellista (ks. vastaavasti tuomio 26.1.1993, Telemarsicabruzzo ym., C-320/90–C-322/90, EU:C:1993:26, 6 kohta; tuomio 8.9.2009, Liga Portuguesa de Futebol Profissional ja Bwin International, C-42/07, EU:C:2009:519, 40 kohta ja tuomio 29.7.2024, LivaNova, C-713/22, EU:C:2024:642, 54 kohta).

111 Kuten työjärjestyksen 94 artiklan a ja c alakohdassa määrätään, ennakkoratkaisupyyntöön on sisällyttävä muun muassa yhteenveto asiaa koskevista tosiseikoista tai ainakin selostus niistä tosiseikoista, joihin kysymykset perustuvat, sekä selostus niistä syistä, joiden vuoksi ennakkoratkaisua pyytänyt tuomioistuin on ryhtynyt tarkastelemaan kysymystä unionin oikeuden tiettyjen säännösten tulkinnasta tai pätevyydestä, sekä ennakkoratkaisua pyytävän tuomioistuimen toteama yhteys näiden säännösten ja pääasian oikeudenkäynnissä sovellettavien kansallisen oikeuden säännösten välillä.

112 Nyt käsiteltävässä asiassa ennakkoratkaisupyyntöön ei sisälly mitään tietoja olosuhteista, joissa K.P:n kuulustelu sairaalaympäristössä on suoritettu. Ennakkoratkaisupyynnöstä ei myöskään käy ilmi, miltä osin 12. kysymykseen vastaaminen olisi tarpeen, jotta ennakkoratkaisua pyytänyt tuomioistuin voi ratkaista pääasian.

113 Tässä tilanteessa 12. kysymys on jätettävä tutkimatta.

15. kysymys

114 Ennakkoratkaisua pyytänyt tuomioistuin tiedustelee 15. kysymyksellään, onko unionin oikeus esteenä kansalliselle säännöstölle, jonka mukaan syyttäjäviranomainen on suoraan riippuvainen täytäntöönpanoelimestä, ja jos näin on, onko syyttäjän jätettävä soveltamatta tällaisen säännöstön säännöksiä rikosoikeudenkäyntiä edeltävässä vaiheessa.

115 Nyt käsiteltävässä asiassa ennakkoratkaisua pyytäneen tuomioistuimen antamista tiedoista ilmenee, että pääasiassa rikosoikeudenkäyntiä edeltävä vaihe on päättynyt. Näin ollen kysymyksellä siitä, onko syyttäjällä rikosoikeudenkäyntiä edeltävässä vaiheessa velvollisuus jättää soveltamatta unionin oikeuden vastaisia kansallisia säännöksiä kyseisten henkilöiden oikeuksien

tehokkuuden varmistamiseksi, ei pyritä siihen, että unionin oikeutta tulkitaan pääasian ratkaisemiseen liittyvää objektiivista tarvetta varten, vaan kysymys on luonteeltaan yleinen ja hypoteettinen.

116 Vakiintuneen oikeuskäytännön mukaan SEUT 267 artiklalla luotu menettely on unionin tuomioistuimen ja kansallisten tuomioistuinten välisen yhteistyön väline, jonka avulla unionin tuomioistuin esittää kansallisille tuomioistuimille ne unionin oikeuden tulkintaan liittyvät seikat, joita nämä tarvitsevat ratkaistakseen käsiteltävikseen saatetut asiat, eikä ennakkoratkaisupyynnön esittämisen perusteena ole neuvoa-antavien lausuntojen esittäminen yleisistä tai hypoteettisista kysymyksistä vaan oikeusriidan todelliseen ratkaisemiseen erottamattomasti liittyvä tarve (ks. vastaavasti tuomio 16.12.1981, Foglia, 244/80, EU:C:1981:302, 18 kohta; tuomio 18.10.1990, Dzodzi, C-297/88 ja C-197/89, EU:C:1990:360, 33 kohta; tuomio 26.3.2020, Miasto Łowicz ja Prokurator Generalny, C-558/18 ja C-563/18, EU:C:2020:234, 44 kohta ja tuomio 5.9.2024, M. S. ym. (Alaikäisen menettelylliset oikeudet), C-603/22, EU:C:2024:685, 75 kohta).

117 Tässä tilanteessa 15. kysymys on jätettävä tutkimatta.

Oikeudenkäyntikulut

118 Pääasian asianosaisten osalta asian käsittely unionin tuomioistuimessa on välivaihe kansallisessa tuomioistuimessa vireillä olevan asian käsittelyssä, minkä vuoksi kansallisen tuomioistuimen asiana on päättää oikeudenkäyntikulujen korvaamisesta. Oikeudenkäyntikuluja, jotka ovat aiheutuneet muille kuin näille asianosaisille huomautusten esittämisestä unionin tuomioistuimelle, ei voida määrätä korvattaviksi.

Näillä perusteilla unionin tuomioistuin (toinen jaosto) on ratkaissut asian seuraavasti:

1) Oikeusavusta rikosoikeudellisissa menettelyissä epäillyille ja syytetyille henkilöille ja eurooppalaista pidätysmääräystä koskevissa menettelyissä etsityille henkilöille 26.10.2016 annetun Euroopan parlamentin ja neuvoston direktiivin (EU) 2016/1919 2 artiklan 1 kohdan b alakohtaa, 4 artiklan 5 kohtaa ja 9 artiklaa, luettuina yhdessä oikeudesta käyttää avustajaa rikosoikeudellisissa menettelyissä ja eurooppalaista pidätysmääräystä koskevissa menettelyissä sekä oikeudesta saada tieto vapaudenmenetyksestä ilmoitetuksi kolmannelle osapuolelle ja pitää vapaudenmenetyksen aikana yhteyttä kolmansiin henkilöihin ja konsuliviranomaisiin 22.10.2013 annetun Euroopan parlamentin ja neuvoston direktiivin 2013/48/EU 3 artiklan 2 kohdan a–c alakohdan ja 3 artiklan 3 kohdan kanssa,

on tulkittava siten, että

jäsenvaltioilla on velvollisuus yhtäältä varmistaa, että syytetyn tai epäillyn haavoittuvuus havaitaan ja tunnustetaan ennen kuin kyseistä henkilöä kuulustellaan rikosoikeudellisessa menettelyssä tai ennen kuin häntä vastaan toteutetaan yksittäisiä tutkintatoimia tai todisteiden keräämistoimia, ja toisaalta varmistaa, että syytetylle tai epäillylle annetaan oikeus käyttää oikeudellista avustajaa ja saada oikeusapua ilman aiheetonta viivästystä ja viimeistään ennen poliisin tai muun lainvalvontaviranomaisen suorittamia kuulusteluja tai ennen sellaisten yksittäisten tutkintatoimien tai todisteiden keräämistoimien toteuttamista, joihin kyseisellä henkilöllä on velvollisuus tai mahdollisuus osallistua.

2) Direktiivin 2013/48 12 artiklaa ja direktiivin 2016/1919 8 artiklaa

on tulkittava siten, että

niissä edellytetään, että päätökset, jotka koskevat yhtäältä epäillyn tai syytetyn mahdollisen haavoittuvuuden tutkimista ja toisaalta oikeusavun epäämistä haavoittuvassa asemassa olevalta henkilöltä ja päätöstä kuulustella kyseistä henkilöä ilman oikeudellista avustajaa, on perusteltava ja niiden osalta on oltava tehokas oikeussuojakeino.

Nämä säännökset eivät sitä vastoin ole esteenä kansalliselle säännöstölle, jonka mukaan tuomioistuin ei voi rikosoikeudellisessa menettelyssä jättää huomiotta raskauttavia todisteita, jotka perustuvat haavoittuvassa asemassa olevan henkilön poliisin tai muun lainvalvontaviranomaisen tai oikeusviranomaisen direktiivissä 2013/48 tai direktiivissä 2016/1919 säädettyjen oikeuksien vastaisesti suorittaman kuulustelun aikana antamiin lausumiin, edellyttäen kuitenkin, että rikosoikeudellisessa menettelyssä kyseinen tuomioistuin voi yhtäältä tarkistaa, että näitä oikeuksia, luettuina perusoikeuskirjan 47 artiklan ja 48 artiklan 2 kohdan valossa, on kunnioitettu, ja toisaalta tehdä kaikki tästä loukkaamisesta johtuvat päätelmät erityisesti näissä olosuhteissa saatujen todisteiden todistusarvon osalta.

Allekirjoitukset